ئایدۆلۆژیای مەسەلەکانی ئافرەت(1)

فاتمە عومەر ڕێشاوی

هەتا ئەمڕۆش ئێمەی ئافرەت لە داواکردنی مافەکانمان و بەشدار بوون لە گۆڕانکاریەکان بەرەو کۆمەڵگایەکی مەدەنی وا فێرکراوین لە مەیدانی ڕاڤەکردن و تێگەیشتن و لێکدانەوە و خوێندنەوەی ئەو کەلتوورەی کە بەشێکی زۆری تێکستە پیرۆزەکان پێکیانهێناوە و لە ناوەندی کۆمەڵگەیەکی باوکسالاریەوە هەلقولاون و بونەتە گرفت لای زۆرمان، هەر بە تەمای پیاو بین و جێ دەستێکمان دیار نیە بە هزر و بینینی خۆمان نەمان وێراوە بۆ تەنها جارێکیش لەو شەپۆلانەدا سەول لێدەین. ئەمە یەکێکە لە هۆیەکانی زۆر خایاندن و زۆر تێچوونی پرۆسەی گۆڕانکاری.

کاتێ شکستی ڕووی کردە ژیاری ئیسلامی و قەیران و گرفتە کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیەکان لەسەر یەک کەڵەکەبوون، هەمیشە کۆمەڵێک لەو گرفتانە کاریگەری نێگەتیڤی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆیان لەسەر ئافرەت هەبووە. هۆی ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە هەر کۆمەڵگایەکدا هاوسەنگی دەسەلات هەر بە تەواوی ڕاست نەبووبێتەوە و یاسا دانان و بڕیاردان هەر لە دەست ڕەگەزێکدا بێ (کە ئەویش پیاوە) بویستری یان نەویستری لە کاتی شکستی و ئەزمە و گرفتەکاندا حەیف و زوڵم دەکەوێتە سەر ڕەگەزەکەی تر (کە ئافرەتە).

بە شێوەیەکی گشتی ئەو کەسانە کەم بوون کە دان بەو گرفت و قەیرانانەدا نەنێن بەڵام کێشەکە لەوەدا بوو:

- هەندێ پێیان وا بوو، هۆکاری ئەم شکستیە ئەو کەلتور و سیستەمە ئیسلامیەیە کە پەیڕەو دەکرێ بۆیە بۆ چارەسەرکردنی ئەو گرفتانە ڕوویان بە تەواوی کردە خۆرئاوای پێشکەوتوو و حەساوە و هۆشیارییەکی کاڵ و کرچ لاسایی کردنەوەیەکی بێ ئاگایانە لە مەسەلە گرنگەکانی ئافرەتاندا پەیدا بوو.
- هەندێکی تر پێیان وا بوو، هۆکاری ئەم شکستیە، پەیڕەوکردنی هەڵە و دوور لە ڕاستی سەرچاوەکانی ئیسلامە بۆیە بە لای ئەوانەوە گەڕانەوە بۆ ئەو ناسنامەیە و پاپەند بوونی تەواو بەو یاسا و ڕێسایانەی کە لە قورئان و سوونەتدا هەیە، تەنها ڕێگەیە بۆ چارەسەرکردنی هەموو گرفتەکان. ئەمانیش گەڕانەوەیان بۆ لای ئیسلام زیاتر گەڕانەوەیەکی ڕواڵەتی و تقوسیانە بوو، لەوەی گەڕانەوە بێ بۆ جەوهەر و مانا و بەها مرۆڤایەتیەکانی سەرەتای هاتنی ئیسلام.

ساڵانە چەندها موئتەمەر و کۆڕ و کۆبوونەوە لەسەرانسەری جیهاندا دەگیرێ بۆ چاک کردنی باری کۆمەڵایەتی ئافرەت بە گشتی و باسکردنی مافە پێشێلکراوەکانی، کە هەندێ جار ئافرەتان لە دروستکردنی ئەو بارە نالەبارانەدا خۆشیان بەشدارن. فاکتەری ڕزگاریشیان لە دەست ئەو بارە لە هۆشیاربوونەوەی خۆیاندایە.

دیارە ئەم ماف پێشێلکردنە بەرامبەر ئافرەت تایبەت نیە بە کۆمەڵگە و زەمەنێکی دیاری کراوەوە بەڵکو لە هەموو کۆمەڵگەو زەمەنێکدا بە ڕادە و شێواز و بیانوو و بەڵگەی جیاواز ئەو کێشەیەی بەخۆوە دیوە، خۆ ئەگەر بێتوو باس لەم زەمەنەی خۆمان بکەین ئەوە کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی بە گشتی و ئیسلامی بەتایبەتی جارێ لە ژێر ئەو بارەدا هەر دەناڵێنێ.

هەرچەندە کێشەکانی ئافرەت هەمووی نابەسرێنەوە بە ئیسلامەوە، بەڵام ئیسلام لە چنین و هۆنینەوەی ئەو کەلتوورەدا ڕۆڵێکی گرنگی هەیە.

پڕیشکی نێگەتیڤی ئەو بارە کۆمەڵایەتیە ناهەموارەی کە ئافرەتی موسڵمانی تێدا ئەژی گەشتۆتە دەرەوەی جیهانی ئیسلامیش و بوونەتە باس و خواسی هەموو کۆڕ و کۆبوونەوەی پەرلەمان و دەزگا کۆمەڵایەتی و سیاسی و میدیاکان و چەندەها پرسیار و گرفتی بێ وەلام و بێ چارەی لای ڕۆژئاواییەکانیش دروست کردووە، تەنانەت هەندێک پێیان وایە کە ئەم کێشانە زیان بە کۆمەڵگەی مەدەنی ڕۆژئاواش دەگەیەنێ لەوانە: کوشتن لەسەر شەرەف و بە زۆر بە شوودان و خەتەنەی کچان و لێدان و توند و تیژی بەرامبەر ئافرەت. - مەبەست لەوە نیە کە لە کۆمەڵگای خۆرئاوادا لێدان و توندوتیژی بەرامبەر ئافرەت نەماوە، نەخێر بەڵکو مەبەست لەوەیە ئەوان چەندەها دەزگای کۆمەڵایەتی و سزای یاساییان هەیە لە دژی ئەو دیاردەیە-.

لێرەدا ڕوونکردنەوەیەک پێوستە کە ئەویش ئەوەیە، من لەم باسەدا ڕووی بەرپرسیاری و ڕەخنەم نە لە ئیسلام خۆی و نە لە لایەنێکی ئیسلامی سیاسی تایبەت نیە. بەڵکو ڕوو دەکەمە سەرتاپای ئەو سیستەم و کەلتورەی کە بەدرێژایی مێژوو لە ئەنجامی کەڵەکەبوون و تێکهەڵکێشانی کۆمەڵێک بارودۆخی ئاڵۆز، دروست بووە. ئەو کەلتوورەی هەموو گروپ و حزب و دەسەڵات و ڕێکخراو و دەزگا ئایینی و نائایینیەکان و میانەڕەو و توندڕەو چەپڕەو و ڕاستڕەو پێکیانهێناوە، و لە هەمان کاتتدا ئاراستەشیان دەکات و ئاوێتەی یەکتر بوون. تا لە پیاداچوونەوەیەکدا بتوانین خۆمان بەرەو ڕووی خۆمان ببینەوە پێش ئەوەی دەرەوەی خۆمان بەرەو ڕوومان بکاتەوە و ئەجندەی خۆیان ((بە ئەنقەست یان بێ ئەنقەست)) بەسەرماندا بسەپێنن.
وەک هەموو دەزانین بەشێکی زۆربەی یاسا و ڕێساکانی ئەحوالی شەخسی دەولەتە ئیسلامیەکان لە قورئان و سوننەتەوە سەرچاوەیان گرتوە و بوونەتە کەلتوور و تا ئێستەش بەرگریان لێدەکرێ، کەچی لە لایەکی تریشەوە ڕێژەیەکی باش لە کۆمەڵگەی ئێمە بە تایبەتی و کۆمەڵگە ئیسلامیەکانی تر پێیان وایە زۆربەی ئەو و یاسا و ڕێسایانە لەگەڵ دنیای تازەی ئەمڕۆدا هەل ناکەن. بۆ ئەمەش بەڵگەی تیۆری لە ناو تێکستی پەڕاوەکاندا و پراکتیکی لە ژیانی واقعدا دێننەوە. جا لەم باسەدا زیاتر لەو بەڵگە تیوریانە دەکۆڵینەوە.

من لەم باسەدا دەمەوێ ڕۆلی ناوبژیوانێک ببینم لە نێوان لایەنەکانی ئەو ململانێ و مجادەلەیەی کە ئەمڕۆ لە مەیدانی گۆڕانکاریەکاندا بوونی هەیە بۆ ئەمەش کۆمەڵێک پیاداچونەوە و پرسیار سەبارەت بە تێکستەکانی قورئان خۆی دێنمە مەیدانەوە. بە ڕای من هەردوو لایەنی ململانێکە تا لەیەکتر بگەن پێویستیان بەو پیاچوونەوەیە هەیە و دەبێ ڕەچاوی چەند بنەمایەک هەیە بیکەن:
یەکەمیان: خوێندنەوەیەکی بابەتیانە، بۆ ئەوەی بتوانین لەو تێکستانە بگەین و هەقی خۆیانی بدەینێ پێویستە هەر یەکێ لە لایەنەکانی ئەم ململانێیە لەو بۆچوونە پێشگیریەی (قناعات مسبقة) کە هەیەتی خۆی ڕزگار بکات، ئەو بۆچوونە پێشگیریەی کە علمانیەک هەیەتی ئەوەیە کە قورئان یان ئیسلام هەمیشە بە چاوێکی سوک سەیری ئافرەت دەکات و زولمی لێدەکات. ئیتر بەم بیرو بۆچوونەوە دەگەڕێ بە دوای ئەو بەلگانەی کە ئەو بۆچوونەی ئەو دەسەلمێنێ. ئەو بۆچوونە پێشگیریەی کە ئیسلامیەکیش هەیەتی ئەوەیە کە قورئان یان ئیسلام بۆ هەموو گرفتێک چارەی بنەڕەتی داناوە و هیچ کەس بۆی نیە بە چاوی ڕەخنەوە سەیری بکات. بەم بۆچوونەوە بە دوای ئەو بەڵگە و ڕاستیانەدا دەگەڕێ کە جوانی سیستەمی ئیسلام بسەلمێنێ.
دووەمیان: ((خوێندنەوە و لێکدانەوەی تێکست لە کۆنتێکست))دا، بە مانایەکی تر مرۆڤ ئەگەر بیەوێ ڕەخنە لە واقعێک یان یاسایەک بگرێ یان بەرگری لێبکات، دەبێ ئاگادار بێ لە نهێنیەکانی پێکهاتەی ئەو زەمان و کۆمەڵگایە و ئەو هۆکارانەی ئەو بابەتەی تێدا هاتۆتە کایەوە. بە مانایەکی تر باری کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و زانستی ئەو زەمەن و کۆمەڵگەیەی کە تێکستێکی تێدا دەخولقێ و ئەو زەمەن و کۆمەڵگەیەی ئەو تێکستەی پێدەگات دەبێ ڕەچاو بکرێ.
سێهەمیان: لێکدانەوەی تێکستەکانی قورئان بە شێوەیەکی حەرفی نەبێت. خوێندنەوە و تێگەیشتنی حەرفی مانای نابێ ئەگەر نەزانین ئەو پەیامەی تێکستێک لەگەڵ خۆی هەڵیگرتووە چیە و لە کوێدایە؟
چوارەمیان: تێکەل نەکردنی ئامانج و ئامراز. بە مانایەکی تر لەپشت هەموو کتێب و تێکستێکەوە پەیامێک هەیە، بۆ گەیشتن بەو پەیامە لە زەمەن و هەلومەرجێکی تایبەتیدا ئامرازێک بەکاردەهێنرێ. دەشێ لە کۆمەڵگەیەکی تر و هەلومەرجێکی تردا هەمان ئامراز دەستنەدات.
کاتێ مرۆڤ هەموو توانایەکی دەخاتە کار بۆ وەدیهێنانی ئامانجێک کە لە بنەڕەتدا ئامرازە ئەوە گەورەترین زیان بە ئامانجەکە و بەئامرازەکەش دەگەیەنێ.
بە بۆچونی من بۆ ئەوەی قورئان لە ناو مێژوودا بمێنێتەوە و هەقی خۆی بدرێتێ و شان بەشانی سەرچاوە مەعریفیەکانی تر ڕۆلی خۆی ببینێ، دەشێ لە چەند گۆشە نیگایەکەوە لێی بڕوانرێ، بۆ ئەوەش دەبێ بکرێت بە چەند بەشێکەوە:

1- بەشی مۆرال و ڕەفتار کە بریتیە لە پەروەردەکردنی تاک و کۆمەڵ لەسەر ڕەوشتی بەرز وەک ڕاستگۆیی ودەستپاکی و لێبووردەیی و بەزەیی و پاکڕاگرتن و خاوێنکردنەوەی دڵ و دەروون.
دیارە ئەوەش بنەمایەکی بەهێزی هەموو دین و فەلسەفە و بیرە کۆمەڵایەتیەکانن. چەسپاندنی مورال و فەزیلە ئامانجی هەموو کەلتوور و دین و بیر و بۆچوونەکانی مرۆڤایەتیە و هەوڵی بۆ دەدات، بەڵام هەریەکەیان ئامڕازی جیاواز بۆ ئەو پەیامە دەگرنە بەر.
2- بەشی مێژوو و چیرۆک.
3- وێناندنی دیاردە گەردونیەکان، ئەم بەشە پەیوەندی بە زانستی گەردوونیەوە هەیە.
4- وێناندنی دیاردە کۆمەڵایەتیەکان کە پەیوەندی بە زانستە مرۆییەکانەوە هەیە وەک ((ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم)) ((بێگومان خوا بار ودۆخی هیچ قەوم و گەلێک ناگۆڕێت تاکو ئەوەی لە دەروونیاندا هەیە نەیگۆڕن)).
5- بەشی پەرستن کە پەیوەندی نێوان مرۆڤ و خواوەند دیاری دەکات.
6- بەشی مامەڵە کە پەیوەندی مامەڵەکردنی مرۆڤەکان لەگەڵ یەکتردا سەبارەت بە کار و باری ڕۆژانە لە کڕین و فرۆشتن و قەرز و میرات و... هتد دیاری دەکات.
7- جیهاد و ئەحکامەکانی تری جەنگ تێکستەکانی ئەم بەشە زۆر جار لە لایەن دەسەڵاتداران و گروپەوەکانەوە بۆ مەرامی سیاسی خۆیان بەکاریدێنن وەک ئەنفال!
8- بەشی یاسا کۆمەڵایەتیەکان، ئەو کۆمەڵە تێکستانەن کە پەیوەندیان بە ڕێکخستنی کۆمەڵگەی ئیسلامیەوە هەیە ئەم بەشەیان بە تایبەتی ئەو تێکستانەی پەیوەندی بە ئافرەتەوە هەیە دەبێتە تەوەری ئەم باسە، وەک:

- فرە ژنی
- فرە ژنی پێغەمبەر
- شایەتی ئافرەت
- فەزلدانی پیاو بەسەر ئافرەتدا
- لێدانی ئافرەت
- مەسەلەی تەلاق و باوکسالاری
- بەشە میراتی ئافرەت
- دانانی ئافرەت لە ڕیزی شت و مەکدا
- وەسف کردنی ئافرەت وەک کێڵگەیەک بۆ بەرهەمهێنان و بەخێو کردنی منداڵ
- مەسەلەی حجاب و باڵاپۆشی و بالانەپۆشی

لە هەمان کاتیشدا ئەم تێکستانەن کە زیاتر بوونەتە جێی ململانێ و ڕەخنە و هۆکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی ئەو کۆمەڵگەیەی ئەم تێکستانەی تێدا هاتۆتە دی ڕەچاوناکرێن و بە هەموو شێوەیەک لە بەرژەوەندی پیاو و کەلتووری باوکسالاریدا بەکاردێن.
ئەو کێشانەی سەرەوە بە پێی ئەولەویەتی کاریگەرییان بە بۆچوونی خۆم لەسەر کۆمەڵگە ڕیزیان دەکەم:

فرە ژنی

((و ان خفتم الا تقسطوا في اليتامى فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنى و ثلاث و رباع فان خفتم الا تعدلوا فواحدة او ما ملكت ايمانكم ذلك ادنى <u>الا تعولوا</u>)) (النساء 3)
((ئەگەر ترسی ئەوەتان هەیە کە لە بابەت کچانی هەتیو نەتوانن دادگەری بکەن (لە مارەکردنی ئەوانە وازبێنن) جا ئافرەتانی تر کە خۆشتان لێیان دێ و پێتان خوشیک و پاکن، دوان یان سیان یان چوار مارەیان بۆ خۆتان ببڕن، جا ئەگەر بترسن کە نەتوانن دادگەری لە بەرچاو بگرن، یەک ژن بەسە یا لە ژنانێ کە خاوەنی ئەوانن کەلک وەربگرن، ئەمە نێزیکترە بۆ خۆ لادان لە ستەم و بێ دادگەری کردن))

ئەوەی کە لە زەمینی واقعدا پراکتیزێرە دەکرێ ئەمەیە ((چەند لە ژنان پێتان خۆشبن دوان یان سێ یان چوار مارە بکەن بە مەرجێ دادپەروەرانە لەگەڵیان بجولێنەوە)) دیارە کاتی ئەم تێکستە بەم شێوە نیوەناچڵی و حەرفیە هەڵسوکەوتی پێ بکرێ و تێرمی ((دادپەروەری)) وا لێک بدرێتەوە کە ئەو پیاوە هەموو ژنەکان لە ڕووی ماددیەوە وەک یەک سەرپەرشتی بکات. ئەوا زۆر ئاسانە بۆ هەرکەس بیەوێ شەرعیەت بۆ خۆی وەرگرێ و هەموو شتێک بکاتە بیانوو و مەسلەحەتی مەشروع و مەلا و قازی و مەحکەمە ڕازی بکات کە ئەو لە ڕووی ماددیەوە توانای بەخێوکردنی زیاتر لە ژنێک و منالەکانی هەیە و بە باشترین شێوە دەتوانێ هەڵسوکەوتیان لەگەڵ بکات.

مەلا و قازی و مەحکەمە خۆ نابن بە حەرەس بە سەریەوە بۆ ئەوەی کە ووتوێتی جێبەجێی ئەکا یان نا!

ئەمە تەنها سەبارەت بە ئافرەتانێک کە کۆیلە نەبون ((بە مانای ئەو کاتە)) بەڵام ئەو ئافرەتانەی کە کۆیلە بوون واتە لە دەست کەوتی جەنگدا بە دیل گیراوون کە بە ((ما ملکت ایمانکم - ژنانێ کە ئێوە خاوەنی ئەوانن)) تەعبیری لێکراوە پیاوان دەتوانن ژمارەیەکی دیارینەکراو کەڵک وەرگرن. دیارە ئەمەش لە هەموو سەردەمەکانی بۆ بەرژەوەندی پیاو بەکار هاتوە. ئەم دیاردەیە پەیوەندیەکی تەواوی بە باری کەلتوری و کۆمەڵایەتی ئافرەت و مەسەلەی دیل و کۆیلەوە هەبووە کە لەو ڕۆژگارەدا لە زۆربەی کۆمەڵگاکاندا باوو بووە، کە خۆی لەگەڵ بەرز بوونەوەی ئاستی بیرکردنەوەی مرۆڤایەتیدا کەم بوویەوە و بەرەو نەمان چوو. هەرچەند بە شێوەیەک لە شێوەکان تا ئێستەش بە داخەوە ئافرەت وەک شت و مەک دەکڕرێ و دەفرۆشرێ، بەڵام ئەوە کارێکە لەدەستی مرۆڤ خۆیدایە و هیچ شەرعیەتێکی لە ئاسمانەوە پێنەدراوە، دەتوانرێ بەربەستی بۆ دانرێ.

بەڵام ئەگەر بێتوو تێکستەکە بە تەواوی و مانای زمانەوانی و کۆنتێکستەکەی واتە هۆ و بار ودۆخی هاتنەدی لە زیهنماندا ئامادەیی هەبێ و باش ڕەچاوبکرێن ئەوا بە شێوەیەکی تر تێی دەگەین و مامەڵەی لەگەڵدا دەکەین.

هۆی یان (علەی) ئەم تێکستە لە تەفسیری ((الطبری و المنار))2 دا وا هاتوە دەڵێ ((لەو کاتەدا لە کۆمەڵگەی نیوەدوورگەی عەرەبیدا)) نەریتێکی ناشرین و نەگونجاو هەبوو ئەوەیش ئەوە بوو کە پیاو تەماعیان لە کچانی بێ باووک دەکرد بە تایبەتی ئەوانەی کە ماڵیان هەبوو جوانیش بوون. تا کار گەشت بووە ئەوەی کە هەندێ پیاو زیاتر لە لە شەش و حەوت کچی یان لە بەردەستا بوو یان ژنی بوون. تا وای لێهات بوو مارەییان ((کە لەو کاتەدا زۆر گرنگ بوو)) پێ نە ئەدرا سەرەڕای ئەوەی مالەکەشیان لێ داگیرئەکردن و بە جوانی و مرۆڤانەش لەگەڵیاندا نەئە جولانەوە. بۆ ئەوەی واز لەو نەریتە نامرۆییانە بهێنن و لە لایەکی تریشەوە تووشی زنا نەبن، قورئان ئەم ڕێگە چارەیان بۆ دا ئەنێ، کە کچانی بێ باوک واز لێبهێنن و ژنی کامل مارە بکەن، تا چوار زیاتر نەبێ! یان هەر بەیەک ژن ڕازی بن لە کاتێکدا مەترسی زولم لێکردنیان پەیدا ببێ.

ئەگەرلە ڕووی زمانەوانیشەوە لە تێکستەکە وورد بینەوە دەبینین ئەم حوکمە بە دوو سێ مەرجی گرانەوە گرێدراوە:

یەکەمیان: و ان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی ((ئەگەر ترسی ئەوەتان هەیە کە لە بابەت کچانی هەتیو نەتوانن دادگەری بکەن ((بە هۆی ئەوەی مارەییان ناتوانن بدەن و ماڵ و سامانیشین لێداگیردەکەن و دەیخۆن) جا ئافرەتانی کامل مارە بکەن.)). ئەو (فاء) ە کە پێی دەوترێ ((فاء السببیه تربط بین الشرط و جواب الشرط)) واتە ڕستەی پێش خۆی کە پێی ئەڵێن الشرط (مەرج) ئەبەستێ بە دوای خۆیەوە پێی دەوترێ (جواب الشرط)، (ان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی) ف (انکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع فان خفتم الا...) کە نەبوونی یەکێکیان ئەوی تر هەڵدەوەشێتەوە.

دووەمیان: فان خفتم الا تعدلوا فواحدة. ئەگەر نەتانتوانی دادپەروەر بن لەگەڵیاندا، تەنها یەک ژن بێنن. هەمان قاعیدەی سەرەوە دەیگرێتەوە کە بە نەبوونی مەرجی دادپەروەری ئەو حوکمە هەڵدەوەشێتەوە.

سێهەمیان: ذلک ادنی الا تعولوا ((ئەمە نێزیکترە بۆ خۆ لادان لە ستەم و بێ دادگەری کردن))، ((فرە ژنی نزیکە لەستەمکردنەوە)). ئێمە هەرگیز لەم پەیامە نەگەشتووین و نەترساوین. هەروەها نابێ ئەوەشمان لەبیرچێ ووشەی داد کە سێ جار دووبارەکراوەتەوە الا تقسطوا، الا تعدلوا، الا تعولوا، مانای جیاواز و فراوانی هەیە،

تەنها دادوەری نێوان ژنەکان ناگەیەنێ چونکە دەبوو دەستەواژەکە بەم شێوە بوایە ((الا تعدلوا بينهن فواحدة)). لە بری ((الا تعدلوا فواحدة)) بەڵکو دادوەری بە مانای گشتی ناو کۆمەڵگەش دێ؟ ئایا ئەو ڕۆژگار و کۆمەڵگە پیان سروشتی و ڕەوایە؟ ئایا ئەو فرە ژنیە خۆی لە خۆیدا نابێتە هۆی دروست بوونی کەشێکی نادادوەرانە لە ناو خێزان و کۆمەڵگە؟ ئایا زیانی زیاترە یان قازانجی؟ چونکە ((هەموو شتێک لەم دنیایە قازانج ی هەیە تەنانەت شەیتانیش)) ئەمە و لەلایەکی ترەوە ئەگەر بارودۆخی کۆمەڵایەتی ئەو کاتە بێنینە بەرچاو پرسیارێک دێتە کایەوە ئایا ئەو کاتە پیاوان مافی یەک ژنیان هەبوە و ئەم تێکستە مافی زیاتری پێداوون یان ئەم پێی کەم کردوونەتەوە؟ لە کۆمەڵگەیەکدا ژن هێنان بێ سنوور بووبێ یان هەروەک شت ومەک تەملیک کرا بێ. کاتێ کە ئیسلام دێت دیارە ناتوانێ بە یەکجار لە و بێ سنووریەوە بیگەیەنێتە سنووری ((یەک ژن)) چونکە هەموو هەل ومەرجە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان لە ئارادا نەبوون و باری عەقلی و دەروونی هەردوو ڕەگەزەکە بە شێوەیەکی تەواو ئامادە نەبوە بۆ گۆڕانکاریەکی وا بنەڕەتی.

کەواتە، (فرەژنی) بە ژمارەیەکی دیاریکراو لەم تێکستەدا ئامرازێکە بۆ ئامانجێک ئەویش پاراستنی توێژێک لە ئافرەتان کە کچانن لە دەست حەز و تەماعی پیاو. هەروەها سنووردار کردن و مەرجدارکرنی دەسەڵاتی پیاو لەو مافەی کە کەلتورێکی باوکسالاری پێیدابوو تا لە هەر کاتێکیدا هەر هەلومەرجێکی لەبارتر هاتەپێشەوە بتوانرێ سنوردارتر و کەمتر بکرێتەوە.

بەڵام ناهۆشیارییەکە لێرەدا چیە؟ ئەوەیە کە ئەم حوکمە کە ئامرازێک بوو بۆ گۆڕانکاریەکی تەواو کرایە ئامانج و ماف لە پێناوی بەرژەوەندی پیاودا. ئەو پەیامەش بەردەوام نەبوو تا لەو چوارەیشەوە بهێنرێتە سەر ((یەک ژن)).

ئەوەی کەدەبوو ڕووی بدایە کە فتوادەران و یاسادانەران لە ئاستی ئەم ووشە و مەرجە قورسانەدا هەلوێستیان هەبوایە و نەیانوێرایە دەستی پیاو بەم شێوەیە بەناوی خواوە بەرەڵابکەن بۆ یاریکردن بەهەست و نەستی ئافرەت نەک ئەو تێکستە بە ڕاست و چەپدا بۆ بەرژەوەندی پیاو بەکار بهێنرێ، بێ گوێدان بەو ڕاستیەی کە بۆچی قورئان بەو شێوە قورس و مەرجدار و ناچاریە ئەو چارەسەرە دادەنێ؟ یان پەیوەندی ئەم حوکمە چیە بە کچانی بێ باوکەوە؟

لایەنگرانی فرەژنی لەبەر ئەوەی پێیان وایە هەمیشە ژن پێویستی بە چاودێری و سەرپەرشتی پیاو هەیە -پێشیان خۆشە هەر وابمێنێتەوە-! وە دەشبێ لە ئاستی ئارەزوو و پێداویستیەکانی پیاودا بێ، دەگەڕێن بە دوای بیانوو هێنانەوەدا بۆ پیاو وەک :

- لە کاتێکدا ژنەکە منالّی نابێ، یان کوڕی نابێ.
- لەکاتێکدا ژنەکە ناتەواویەکی هەبوو لە ماڵداریدا

لەبەر ئەوەی هۆکاری هاتنە دی ئەم تێکستە هیچ پەیوەندی بە و بیانوانەوە نیە، وا چاکترە واز لەم بیانوو و بەڵگانە بهێنرێ چونکە ئەوە ئەوپەڕی جیاوازی ڕەگەزایەتییە و (تمييزعنصرى) لە مەودوا کەس پێی ڕازی نابێ. ئەی ئەگەر ئەو منال نەبوونە لە پیاوەکەوە بێت؟ ئەی ئەگەر پیاوەکە ڕەوشتێکی ناڕەوای هەبوو و نەیتوانی ماڵ بەڕێوە بەرێ ئایا ژنیش نابێ هەمان مافی هەبێ؟

بەڵام لە لایەکی تریشەوە لە ئەنجامی کاردانەوەی ئەم واقعە نالەباردا، هەڵچوونە و بێ بیکردنەوە، داوای هەمان ماف بۆ ژنیش بکەین ئەوە دیارە فەوزایەکی گەورە لە کۆمەڵگەدا دروست دەبێ، کە هیچ کەس و هیچ کۆمەڵگەیەک پێی ڕازی نابێ و پێشی بەختەوەر نابێ، بەڵکو کۆمەڵێ گیروگرفتی یاسایی و ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی و تەندروستی دێنێتە کایەوە. لەو بارەدا ئامانجەکە کە ڕزگارکردنی ئافرەتە لەناو دەچێ. کەواتە باشتر وایە کە پیاو واز لەو مافە ((ئەگەر پێشیدراوە)) بهێنێ.

زۆری ڕێژەی ئافرەت لە چاو پیاودا لە ئەنجامی شەڕ و جەنگدا

ئەم بیانوە بۆ کۆمەڵگەیەک و زەمانێک کە ئافرەت هیچ توانا و ئاستێکی کۆمەڵایەتی و هیچ هەلومەرجێکی وای بۆ نەگونجابێ کە بتوانێ خۆی سەرپەرشتی خۆی ومنداڵی بکات، تا ڕادەیەک ڕەوا بێت. بەڵام چەنە ڕێژەی ئەو

پیاوانەی کاتێ دەیانەوێ ژنی دوەم یان سێهەم بێن ئەو ئافرەتە بێ سەرپەرشت و بێلانانە. لە بری کچی گەنج هەڵدەبژێرن؟

ئەمڕۆ کە دنیا بەرەو ئەو ئاسۆیە دەڕوات ژنیش بتوانێ بە هۆی پێشخستنی تواناکانی لەسەر پێی خۆی ڕاوەستێ وپشت بە خۆی ببەستێ، پێویستی بە هیچ سەرپەرشتیەکی ڕاستەوخۆ نەبێ، چۆن گونجاوە هەمان وەسیلەی زەمان و کۆمەڵگەیەک بەکار بهێنین کە هیچ هەل و مەرجێکی سەربەخۆیی و گەشەکردنی توانای ئافرەتی تێدا نەبووبێ و هەموو یاسا کۆمەڵایەتیەکان بە باری قورسی ژینگەیی و جەنگ و هێزی بازوو مەحکوم بووبێ.

- بەڵام، ئایا لە دنیای ئەمڕۆدا کە پڕیەتی لە زانستی دەروونی و کۆمەڵایەتی و مرۆیی و ئابووری، گوایا ناتوانین ژنێک کە کەم وکورتیەکی هەیە لە بەڕێوەبردنی خێزاندا،ووریای بکەینەوە و بە هەمووومان یارمەتی بدەین تا ئەو گرفتەی بۆ چارەسەر بکەین؟ ئایا ئەمە ئەو دادپەروەریە نیە کە سێجار لەوتێکستەدا بانگەوازی بۆ ئەکا لە بری ئەوەی ژنێک و دوانی تر بکەین بە گژیدا و کەرامەتی بشکێنین؟

- ئایا ئەگەر فرەژنی ڕێی لێبگیردرێ لە بەر کەمکردنەوەی ئەو گرفتە دەروونیانەی کە لە ئەنجامیدا درووست دەبن وەک منافەسە و ڕقەبەرایەتی لە خێزانێکدا نزیک تر نیە لە ڕەزامەندی خواوە؟ دیارە نەبوونی خۆشەویستی گەورەترین گرفتە لە ژیانی هاوسەریدا، بە تایبەتی ئەگەر پیاو وا تێ بگات کە ئەو هەقێکی لە ئاسمانەوە پێیدراوە.

- ئایا ئەگەر ژیانی هاوسەری لەسەر بناغەی خۆشەویستی دامەزرێ چ پیاوێ دەستی دەچێتە ئەوەی لە هەر حال و بارێکدا بێ هەر بیانوویەکیشی هەبێ ژنێکی تر بێنێ؟ یان ڕازی دەبێ بەوەی کە هەیە و دەگەڕێ بە دوای چارەسەر و ڕێکەوتندا؟

- ئەگەر پیاوێک هەر وویستی ژنێکی تر بێنێ ئایا تەڵاقدان لەو حاڵەتەدا دادوەرانە تر نیە؟ تا ژنیش هەست بە کەرامەتی خۆی بکات بتوانێ (ئەگەر وویستی) ئازاد بێ و بڕیاری جیابوونەوە بدات و یاسا و کۆمەڵگە لە حاڵەتەدا ڕێز لە بڕیارەکەی بگرن و لە لایەکی ترەوە ژیانێکی تر بێ هاوسەری یان هاوسەری پڕ لە ئاسوودەیی بۆ خۆی دروست کات دوور لەو غەیبەت و حەسادەت و منافسە و ڕقەی کە لە نێوان ئەو دوو ژنە بەستەزمانانەدا دروست دەبێ، جگە لەو بارو دۆخەی لە دل و دەروونی منالەکانیاندا دروست دەبێ، یان هەتا هەتایە هەر لە جەنگ و دووبەرکیدا دەژین یان لە لایەن باوکە کەوە بۆ ئەوەی دەسەڵاتی بەسەریاندا بشکێ، سەرکوت و داوماو دەکرێن. ئەمە هەمووی لە پێناوی حەز و غەریزەی پیاوێکدا.

- ئایا تەلاق دان و جیابوونەوە لە سەر بناغەی لەیەک گەیشتن و بەرژەوەندی هەردوو لا و ڕووبەڕوو بونەوەیەکی ڕاستگۆیانە لەم حالەتانەدا دادپەروەرانە تر نیە؟

- ئایا ڕاست تر و دروست تر نیە کە هەوڵی ئەوە بدرێ ئافرەت هۆشیار بکرێتەوە و بە مشتێ ئالتوون ڕازی نەبێ، ((لە بری ئەوەی ژنی بەسەردا بێ)) خۆ ئەگەر ڕازیش بوو با ڕێز و نرخی خۆی بە مادە نەگۆڕێتەوە، چونکە لە بەهای مرۆڤانەی خۆی کەم دەکاتەوە.

- ئایا ناکرێ حوکومەت سەرپەرشتی ئەو ژنانەی کە لەبەر بژێوی ژیان یان لە بەر شورەیی تەڵاق ڕازی دەبن کە ژنیان بەسەردا بێ، باوەش بۆ خۆیان ومنداڵیان بکاتەوە....تا ژنان هەست بە پشت و پەنای دەسەڵات و کۆمەڵگە بکەن. تاکەی ئافرەت لە پێناوی بژێوی ژیانی خۆی و منداڵەکانیدا بێتە قوربانی؟ مرۆڤی دلشکاو هەرگیز ناتوانێ وەکو پێویست کاریگەر بێ لە پەروەردەکردنی منداڵ و پێگەیاندنی نەوەی داهاتوو دا.

فرەژنی پێغەمبەر

بە بۆچوونی من لەم ململانێیەدا نە پێویست دەکات بەرگری لێ بکرێ و بیانووی بۆ بهێنرێتەوە نە ڕەخنە و هێرش کردنە سەرییشی ڕەوایە، چونکە ئەو مەسەلەیەش دیسانەوە پەیوەندی بە بار و دۆخی ئەوکۆمەڵگەیەوە هەیە. بەڵگەشمان لەوەدا ئەوەیە کە کەس نە لەکاتی خۆیدا و نە دوای خۆیشی سەبارەت بەو مەسەلەیە تەشەنە و ڕەخنەی لێنەگرتوە. بگرە مەغدووریش دەبێ ئەگەر بێتوو ئەو بەراوورد بکەین بە سەرکردە و پاشاکانی

ئەوسەردەمە خۆی. سەرەڕای ئەوەش ڕەوانیە کەسێک کە هەزار ساڵ لەمەوبەر ژیا بێ، بە پێوانەکانی ئەمڕۆ بیپێوی. ئەویش پیاوی ئەو زەمەنەی خۆیەتی و هەرچەند لەوان جیاواز بێ و هەوڵی گۆڕان بدات. هەر شتێک لە کاریگەری ئەو کەلتوورەی لەسەر دەمێنێ. بۆیە نموونەیی پێغەمبەر لەوەدا بوو وەک کەسێکی هۆشیار توانی لە نیوەدوورگەی عەرەبیدا لە و زەمەنەدا بە بێ هیچ وەسیلەیەکی زانستی و تەکنەلۆجی و میدیایی ئەو کۆمەڵگە نەزان و پەرتەوازەیە کۆ بکاتەوە و هۆشیاریان بکاتەوە لە ناسنامە و نرخی خۆیان و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی ((بەبەراووردکردن لەگەڵ کۆمەڵگاکانی تری ئەو زەمەنەدا)) دروست بکات و بە دنیادا بڵاویان بکاتەوە. ئیتر کاتێ هەڵەو و ناتەواویشیان هەبووبێ، ئەوە تاوانی ئەو نییە و تاوانی هیچ شۆڕشگێڕێکیش نییە.

شایەتی ئافرەت

((واستشهدوا شاهدين من رجالكم فان لم يكونا فرجلين وامراتان ممن ترضون من الشهداء ان تضل احداهما فتذكر احداهماالاخرى)) (البقرة 282) ((با دوو پیاو لە خۆتان شایەتی لەسەر (قەرز و مامەلە) بگرن، ئەگەر دوو پیاو دەست نەکەوتن با پیاوێک و دوو ئافرەت شایەتیەکە بدەن لەو کەسانەی کە ڕازین بە شایەتی دانیان، نەوەکو یەکێک لە (ئافرەتەکان) بیری بچێت، با ئەوی تریان بیری بهێنێتەوە.))

ئەم حوکمە هیچ پەیوەندیەکی بە بونیادی کەسێتی و ئەقلیەتی خودی ئافرەت وەک ئافرەت نیە تا ئێمە بیبین تا دنیا دنیایە ئەمە وەک خۆی بهێلینەوە. بەڵکو بەستراوە بە سیستەمە کۆمەڵایەتیە گشتیەی کە هەموو کۆمەڵگەی عەرەبی لەو کاتەدا گرتبووە. لەو کاتەدا ڕۆڵی ئافرەت بە گشتی لە چوار دیواری ماڵەوە نەچوەتە دەرەوە. تەنانەت لەو چواردیوارەشدا کاریگەریەکی وا بە هێزی نەبوە. کەسێک کە لە مەیدانە جیاواز و ئاڵۆزەکانی کۆمەڵدا بێخەبەر و بێ ئەزموون و نەشارەزا بێ چۆن دەکرێ و دەوێرێ لە مەسەلە گەورەکانی دادگادا بەشداری بکات و شایەتی بدات. ((تەنانەت لە کتێبە تەفسیرکراوەکاندا هاتوو کە ئەم شایەتیە تەنها لە مەجالی قەرز و ماڵدا ڕێی پێدراوە))3. بە بۆ چوونی من وا دەردەکەوێ کە لەو کەلتوورەدا پێشتر بۆ هیچ مەسەلەیەک شایەتی ئافرەت وەرنەگیراوە، بەڵکو ئەو مافە نیوەچڵەشی لە دوای هاتنی ئەم تێکستەوە پێدراوە.

کەواتە نهێنی ئەم حوکمە ئەزموون و شارەزاییە، کاتێ ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتیە دەگۆڕێ و ئافرەت لە زۆربەی یان هەموو مەسەلەکانی تری کۆمەڵگەدا ئەزموون و شارەزایی خۆی دەسەلمێنێ، ئەوکاتەش هەر دوو ئافرەت بە یەک شایەت وەگرین؟ ئایا دوو دکتۆر، دوو مامۆستا، دوو وەزیری ئافرەت بە یەک شاهید لە قەڵەم بدەین؟ ئەمە بە کێ و بە چ فەلسەفەیەک ڕەوایە؟

فەزڵدانی پیاو بەسەر ئافرەتدا

((الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض و بما انفقوا من اموالهم...))النساء 34، ((پیاوان کارساز و سەرپەرشتی ژنانن، لەبەرئەوەی خوا هەندێک لەوانەی بەسەر هەندێکا فەزیلەت داوە، وە لەبەرئەوەی پیاوان لە ماڵی خۆیان نەفەقەی ژنانیان ئەدەن...)).

ئەرکی سەر پەرشتی و کارسازی ئافرەت لە لایەن پیاوەوە حوکمی ئەم تێکستە نیە بەڵکو حوکمی کەلتوورە چونکە ئایین و کەلتوورەکانی تری ئەو ڕۆژگارە هەر بەو شێوە هەرەمیە سەیری پەیوەندی پیا و ئافرەتیان کردووە، بۆ نموونە ئیجیل لەوەش زیاتر دەڕوات و دەڵێ: ((خوا سەری مەسیحە و مەسیح سەری پیاوە و پیاویش سەری ئافرەتە)) - سەر لێرەدا بە مانای سەروەری دێت - جا کاتێ کەلتوری کۆمەڵگەی ئیسلامی کارسازی و سەرپەرشتی کردن و ڕاستکردنەوەی ئافرەت (قوامة) بە ناوی ئەم تێکستەوە دەداتە دەست پیاو، هیچ جیاوازیەکی نیە لە زۆر لە کەلتور و ڕۆژهەڵاتیە دواکەوتوەکانی تر کە بە هەمان شێوە بیردەکەنەوە.

ئەوەی زیاتر ئەم بۆچوونە دەسەلمێنێ:

- ڕستەکە لەسەر شێوەی ((خبری))ە و ((انشائی)) نییە واتە بەم شێوەیە ((الرجال قوامون على النساء)) نەک (ايها الرجال كونوا قوامين على النساء) جیاوازی ئەم دووانە ئەوەیە یەکەمیان لە واقعێک دەدوێ دووەمیان فەرمانێک دەدات.

- فەزلدانەکە، فەزلدانی پیاو نییە بەسەر ئافرەتدا، بەڵکو فەزلدانی هەندێکە بەسەر هەندێکی تردا چونکە ئەگەر وا بوایە دەستەواژەکە لە بری ((بما فضل الله بعضهم علی بعض)) ((بما فضل الله الرجال علی النساء)) دەبوو بەوش مەجال دەهێڵێتەوە بۆ کاتێک ئەگەر ئەرکی سەرپەرشتی و کارسازی ئافرەت لە دەستی پیاودا نەما یان بەشێوەیەکی هاوسەنگی لە نێوان هەردوو ڕەگەزەکەدا بوو، ئەوا فەزلدانەکەش دەبێ هاوسەنگ بێ.
- ((بما انفقوا من اموالهم)) لەم تێکستەدا ئەوە دەگەیەنێ هۆی کارسازی و ڕاستکردنەوەی ئافرەت لە دەست پیاودا پەیوەندی تەنها بە یەک فاکتەر و بابەت و شوێن ((خێزان و بژێوی ژیان)) هوە هەیە نەک لە ڕووی خودی عەقل و بیرکردنەوە و بەهای ئافرەت وەک ئافرەتەوە بێ.

لە ڕۆژگارێکدا بازو و هێزی لەش و جەنگ و تۆلەسەندن و مانەوە لۆژیک و پێکهاتەی بیرکردنەوەی تاکەکانی کۆمەڵگە بوو بێ، دیارە ئافرەت و((هەروەها خێزان)) لە ڕووی پارێزگاری و دابینکردنی بژێوی ژیان پێویستی بە سەرپەرشت و کارساز و ڕاست کەرەوە بووە. کەواتە قەوامە ئامانج یان ماف نیە بەڵکو ئەنجامی فاکتەری کەلتوری بووە – بە هۆی ئەو ئەرکەوە کە تەنها پیاو پێی هەلساوە - هەر کاتێ ئەو فاکتەرە نەما یان هاوسەنگی لە ئەرکدا دروست بوو ئەو ئەنجامەش نامێنێ. هاوسەنگی لەو قەوامەشدا دەبێ دروست بێ.

ئەوەی لەم تێکستەدا بۆ ئێمە دەمێنێتەوە پەیامێکە کە ئەوەیش ڕاگرتن وپاراستنی خێزانە، ئامرازی ئەم پەیامە بە پێی گۆڕانی کۆمەڵگە و ئەرکەکانی ژن و پیاو دەگۆڕێ دەشێ دوێنێ ((هێلانەوەی قەوامەی پیاو لەگەڵ هەندێ ڕاست کردنەوەدا)) ئامرازێکی گونجاو بووبێ بۆ هێنانەدی ئەو پەیامە بەڵام ئەمڕۆ بۆ ئێمە بە شێوەیەکی تر و بە ئامرازیکی تر ئەو پەیامەمان بۆمان بێتە دی. کە ئەویش هاوسەنگی کردنە لەو قەوامەدا لە نێوان هەردوو ڕەگەزەکەدا.

لێدانی ئافرەت

((الاتی تخافون نشوزهن فعظوهن و اهجروهن فی المضاجع و اضربوهن فان اطعنکم فلا تبغوا علیهن سبیلا)) (النساء 34)، بەڵام ژنانێ کە بەرز دەفڕن و ئەترسن نافەرمانی تان بکەن، لەبەرا ئامۆژگاری یان بکەن، (لە پلەی دووەمدا) جێیان لێ جیا بکەنەوە جا لە (پلەی سێهەمدا) لێیان بدەن و تەمبێ یان بکەن، بەڵام ئەگەر بە قسەیان کردن، ئێوەش (بیانوویان پێ مەگرن) ڕێی ستەم کردن لەوان مەگرنە بەر)).

بۆ تێگەیشتن لەم دەستەواژەیە دەبێ دیسانەوە بگەڕێینەوە بۆ ئەو سەردەمەی کە تێیدا هاتۆتەکایەوە.

دیارە لە کۆمەڵگەیەکدا کە هێز و بازو جەنگ و تۆڵە و مانەوەی قەبیلە لۆژیکی بیرکردنەوە بووبێ و تەنها پیاو پەیداکەری بژێوی و پارێزەر ژیان بووبێ و ئافرەتیش لە هەموو گەورەو بچوکێکدا پێویستی بە پیاو یان بەو (بازوو و هێزە) دەبێ و هیچ هەلومەرجێکی هۆشیاری و ڕۆشنبیرانەی بۆ خۆڕزگار کردن لە ژێر ئەم دەسەڵات و ئەقلەیەتەدا نەڕەخسابێ. کە بە تەنها هەلێک ((وەک هاتنی ئیسلام)) دەرەخسێ، بەرەو ئەوە دەچێ کە هەندێ لە و دەسەڵات و پیرۆزیە لە پیاو بسەنێتەوە. سەرەڕای ڕەوایی ئەو گۆڕانکاریە بەڵام بە ناچاری دوو گرفت دروست دەبێ، یەکێکیان زوو هەزم نەکردنی ئەو بارە تازەیە لە لایەن پیاوەوە، دوەمیان خراپ بەکارهێنان و ئەو ماف و دەسەڵاتە تازە پێدراوە، ((کە خۆی لە خۆیدا ئافرەتانی تێگەیشتوو و پێگەیشتوو دەزانن چۆن بەکاری بێنن بۆ خزمەتی خۆیان و خێزان و کۆمەڵگەکەیان))، بەڵام لەلایەن هەندێ لە ئافرەتان کە لە بیرکردنەوەیاندا پێگەییو نین و هەندێ خەسڵەتیان هەیە کە زیان بە خێزان دەگەیەنێ وەک بەرزفڕین و ئیسرافکردن و زیادەڕەویکردن لە بەکارهێنانی ئەو ماف و دەسەڵاتەدا. ئەم خەسلەتانە نەخۆشی دەروونین و دەبێ چارەسەر بکرێن. لەو بارودۆخەی ئەو کاتەی ئەو کۆمەڵگەیە ئامۆژگاری کردنی ڕاستەوخۆ و تۆراندن و لێدان تەنها وەسیلەیەک بوون بۆ چارەسەرکردن یان بێدەنگکردنی ئەو توێژە لە ئافرەتان کە بە پێی بۆچوونی ئەوکاتەی ئەو کۆمەڵگەیە ((نەشاز بوون)) ((بەرزفڕیون و نافەرمانیان کردون)).

هۆکاری هاتنەدی ئەم تێکستەش ئەم ڕووداوەیە کە کە لە (ابن کثیر) دا 4 هاتووە ((جارێ لە جارەکان کە پێغەمبەر قسە بۆ خەڵک دەکات و ئامۆژگارییان دەکات کە نابێ لە ئافرەت بدەن! دوای ماوەیەک عومەری کوڕی خەتتاب (خوالێی ڕازی بێ) دێ بۆ لای و دەڵێ ئەوە ژنان خەریکن تەنگ بە پیاوان هەڵدەچنن. لێرەدا پێغەمبەر

(د.خ) ڕێگەیان پێدەدات کە لێیان بدەن. دوای ئەوە ژنان دێنەوە بۆ ماڵی پێغەمبەر بۆ سکاڵاکردن، ئەویش بە جارێکی تر کە قسە بۆ پیاوان دەکات ژنانێکی زۆر هاتوون لە ماڵەوە شکاتیان لێ کردووە کە لێیان دەدەن، ئەوانەی وا لە ژن دەدەن چاکەکانتان نین.
کەواتە لێدانی ئافرەت نیشانەیەکی کەلتوری باوک سالاری عەرەبی و کۆمەڵگاکانی تری ئەو ڕۆژگارە بوە، ئیسلام نەیتوانی ئەو نەریتە باووک سالاریە کە هەڵشێلاوی کۆمەڵێک هۆکار و بیروبۆچون و بار ودۆخە ((لەبەر نەبوونی هەلومەرجێکی یاریدەدەری تر وەک زانستە مرۆییەکانی ئەمڕۆ)). لە ماوەیەکی وا کورتدا لابەرێت و بە تەواوی بنبڕ بکات، هەر ئەوەندەی پێکراوە کە بلێ: ((ئەگەر لێشتان دان با لێدانی سوک بێت کە ئازاریان پێ نەگات)) هەرچی سەردەمەکانی دوای سەردەمی یەکەمی ئیسلام، بە هۆی سەیرکردنیان بۆ قورئان بە شێوەیەکی حەرفی و نیوەچلی و تێکەڵکردنی هۆکار و ئامانج واتە لە کاتێکدا لێدان ئامڕازێک بوو بۆ هێنانەدی ئامانجێک لای ئێمەبوو بە ئامانج.
- ئایا ئێستە لەم زەمەنەدا کە پڕیەتی لە وەسیلەی زانستی دەروونی کۆمەڵایەتی ناتوانین چ پیاویش و چ ئافرەتیش لەو نەخۆشیە دەرونیەکان ڕزگار بکەین کە خۆی ئەمە پەیامی تێکستەکەیە وەسیلەکانی ئەم پەیامە دەشێ بۆ دوێنێ بەکەڵک هاتبێ بەڵام بۆ ئەمڕۆ بەکەڵک نایەت و نامانگەیەنێتە هەمان ئامانج.
- یان چۆن دەگونجێ ئامڕازی زەمەنێک و کەلتوورێک کە خاوەنی هیچ هۆکارێکی هۆشیارکردنەوە و زانستێکی مرۆیی و دەروونناسی نەبووبێ و نەیناسی بێ، بەکار بهێنین؟

دەسەڵات دان بە تەنها بە پیاو لە تەڵاقدان

ئەم حوکمە لە یەک تێکستدا نابینیتەوە بەڵکو چەند تێکستێک لەسەر تەلاق هەیە، ((البقرة 228، 229، 230، 231، 236، 237، الاحزاب 49، الطلاق1)). لێرەدا تەنها دوو تێکست بەنموونە دێنینەوە:
((و بعولتهن احق بردهن فی ذلک ان ارادوا اصلاحا ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف و للرجال علیهن درجه والله عزیز حکیم)) (البقره 228)، ((مێردەکانیان (لە پیاوانی تر) سازاوترن کەلەماوەی عیدە دا - کە سێ مانگە و لە سەرەتای تێکستەکەدا هاتووە- بیانگێڕنەوە ئەگەر مەبەستیان ئاشتی بێ، ژنان مافیان لەسەر پیاوان هەیە، هەروەها کە پیاوان لەسەر ژنانیان هەیە، وە بۆ پیاوان پلەیەک مافی زیاتر هەیە))*
((و اذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فامسکهن بمعروف او سرحوهن بمعروف ولا تمسکوهن ضرارا لتعتدوا و من یفعل ذلک فقد ظلم نفسه)) (البقره 231)، ((وە هەر کاتێ ژنەکانتان تەلاق دا و ئەوانیش بە ئاخرین ڕۆژی عیدەی خۆیان گەیشتن، جا ئەبێ بە چاکی ڕایانگرن یا بە چاکی (لە حزوری دوو شایەتی عادل) تەلاقیان بدەن، وە بۆ زیان لێدان و دەس درێژی کردن (ئاشتیان مەکەنەوە و) ڕایان مەگرن، وە هەرکەس ئەو کارە بکات جا بەڕاستی ستەمی لە خۆی کردووە))
ئەم تێکستەش هەمان علە و هۆکاری لەخۆ گرتوە و پەیوەندی هەیە بە و ڕاستیەی کە لە دروستکردنی ژیانی هاوسەریدا پیاو داواکارە و ئافرەت داواکراوە، ئەمەش لە زۆربەی کەلتور و کۆمەڵگاکاندا هەر وابووە و دەتوانین بڵێین وەک ڕێکەوتننامەیەک وایە لە نێوان ئەو دوو لایەنەدا نە قورئان و نەهیچ دینێک مبدئیا ئەو هەقەیان لە ئافرەت کە ئەویش داواکار بێ، زەوت نەکردوە.
دیارە دەستەواژەی (للرجال علهین درجة - وە بۆ پیاوان پلەیەک مافی زیاتر هەیە) بەستراوە بەو واقعەی ئەو کۆمەڵگەیە مەسەلەی بەرپرسیارێتی لە دروست کردن و بژێوی دواییش هەلوەشانەوەی خێزان، کە لەدەستی پیاودا بووە، بەڵام پەیامەکە چیە؟ ئەوەیە ((ئەبێ بە چاکی ڕایانگرن یا بە چاکی تەلاقیان بدەن)) داوای جیابوونەوەیەک دەکات کە لەسەر بناغەی دادوەری و ڕاستگۆیی بێ. ئەگەر بویستری ئەو تێکستە پراکتیزە بکرێ، دەبێ پەیامەکە لەبەرچاو بگیرێ و خەمی لێ بوخرێ نەک کێ تەلاقی بەدەستە چونکە ئەگەر بۆ نموونە ئەو تێکستە لە (کۆمەڵگایەکی دایکسالاریشدا!) بهاتایەتە دی، خیتابەکە ڕووی دەکردە ئافرەت و ئەو کاتە دەبوایە هەمان قسەمان بکردایە کە ئێستە دەیکەین.

نابێ ئەوەشمان لەبیرچێ کە لە هیچکام لەو تێکستانەدا ئەوەی تێدا نیە کە تەلاق دەبێ بە تەنها لە دەستی پیاودا بێ بەڵکو خیتابەکە بەرامبەر پیاوە! ((واذا طلقتم ان طلقتموهن، ثم طلقتموهن، یاا یها النبی اذا طلقتم النساء فطلقهن....)) بە مانایەکی تر جیاوازی هەیە لە نێوان ئەوەی لە دەقێکی ڕاستەوخۆدا بلێ ((تەڵاق دەبێ لەدەستی پیاو دا بێ)) و لە نێوان ئەوەی کە شتێک خۆی کە ((زەواج و تەڵاق))ە تازە لەدەستی پیاو دایە و ناچار لەم مەیدانەدا خیتابەکە دەبێ ڕوو لەو بکات. ئەم خیتابێکە لە ڕووی ئیجرائاتی قانونیەوەیە نەک لە ڕووی مافی تەلاق دانەوە بێ، چونکە ئەگەر وانەبێ ئەوا ئەم دوو دەستەواژەیە ((الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض)) و ((للرجال علهین درجة)) دژایەتی دەبێ لەگەڵ تێکستی 187البقره ((هن لباس لکم و انتم لباس لهن)) ئەوان (ژنەکانتان) بەرگن بۆ ئێوە و ئێوەش بەرگن بۆ ئەوان. هەروەها تێکستی 1 النساء 95 النحل 40 غافر

نیوە بەشی ئافرەت لە میراتتدا و مارەیی

((یوصیکم الله فی اولادکم للڑکر مثل حظ الانثیین فان کن نساء فوق اثنتین فلهن ثلثا ما ترک وان کانت واحده فلها النصف)) النساء 11

((خوا ڕێنموویتان دەکات و فەرمانتان پێ دەدا دەربارەی نەوەکانتان (لە بواری میراتی گرتندا) (ئەویش ئەمەیە)

که بەشی نێرینەیەکیان ئەندازەی بەشی دوو مێینەیانە، خۆ ئەگەر منداڵەکان تەنها ئافرەت بوون دووان و لە دووان زیاتر بوون ئەوە دوو بەش لە سێ بەشی میراتەکە لەوان بەش دەکرێت، (خۆ ئەگەر مردووەکە) تەنها کچێکی هەبوو ئەوە نیوەی داراییەکەی دەدرێتێ.))

هۆی هاتنە دی ئەو تێکستە بەم شێوەیە یە کە لە (ابن کثیر)5 دا هاتووە ((ژنێک، دوو کچەکەی هێنایە لای پێغەمبەر ووتی: ئەم دووکچە کچی ((سعد کوڕی ڕەبیع)) ن کە لە شەڕی (احد) دا کوژرا، ئێستە مامیان میراتەکەی باوکیانی داگیر کردووە و هیچیان بۆ نەماوەتەوە. ئەویش فەرمووی خوا چارەی ئەوەش دەکات. دوای ئەوە ئەم تێکستە هاتە دی. ناردی بە دوای مامی کچەکاندا ووتی: سێیەکی ئەو ماڵە بدە بەو کچانە هەشت یەکیش بۆ دایکیان ئەوەشی کە مایەوە بۆ خۆت))

دوو ڕاستی لەم ڕووداوەدا تێبینی دەکرێ:

یەکەمیان: لەبەر ئەوەی لەو کەلتوورەدا ئافرەت هیچ مافێکی وەرگرتنی میراتی نەبووە (بەڵکو خۆی دەکرایە میرات) داگیرکردنی ماڵی ئەم کچانە و دایکیان لە لایەن (مام)یانەوە کارێکی ئاسان و ئاسایی بووە.

دووەمیان: ئەم تێکستە گۆڕانکاریەکی جۆری نەک چەندی بەسەر ئەو سیستەمەدا هێنا کە ئافرەت و پیاوی یەکسان کرد لە مەبدەئی وەرگرتنی میراتدا بەڵام بە چەنیەتی جیاواز. ئەویش لە بەر ڕەچاو کردنی سەختی کار و ئەرکی پیاو لە ڕووی پەیدا کردنی مارەیی و بژێویی خێزان.

لێرەدا ئەوە دەردەکەوێ کە حوکمی نیوە بەشی میرات هیچ پەیوەندیەکی بە نرخی کەسێتی و ئەقلیەتی خودی ئافرەت وەک ئافرەت نەبووە. بەڵکو پەیوەندی بەو سیستەمە کۆمەڵایەتی و ئابوریە گشتیەی کە هەموو کۆمەڵگەی گرتبووەوە کە بە شێوەیەکی گشتی ئافرەت خەرج کەر ((مستهلک)) بوە نەک بەرهەمهێنەر ((منتج)).

لە ڕووی مادیەوە لە هەموو قۆناغەکانی ژیانیدا بژێوی بۆ دابین کراوە و بە خێوکراوە سەرەڕای ئەوەش مارەیی وەگرتوە. خۆ ئەمەش نابێ وامان لێ بکات کە ئەو حوکمە هەتا هەتایە هەروا بهێڵینەوە و یاسای لەسەر دارێژین، بەڵکو دەبوایە ئێمە لەو پەیامەی کە لەپشت ئەو تێکستەوەیە تێبگەیشتینایە و سەرنجی ڕابکێشاینایە و هاندەرێک بوایە بۆ هەنگاو نانی زیاتر نەک لە شوێنی خۆماندا بمانچەقێنێ. ئەو پەیامەش ئەوەیە کە ئافرەتی هێنایە ڕیزی پیاوەوە لە مەبدەئی وەرگرتنی میراتدا، بەڵام بە چەندێتیەکی کەمتر لە پیاو ئەویش لەبەر ئەوهۆکارەی کە باسکرا کاتێ ئەو سیستەمە کۆمەڵایەتی و ئابووریە دەگۆڕێ دەبێ حوکمەکانیش بگۆڕدرێ.

کەواتە ئەگەر ئافرەت بیەوێ بەشی تەواوی لە میراتی مالی باوکیدا هەبێ، دەبێ بە مارەیی شوو نەکات و بەشدار بێت لە پێکهێنانی ژیانی هاوسەری تا وای لێدێت نەلە ماڵی باوکیدا نیوەبەشی دەبێ و نە لەکاتی دروستکردنی ژیانی هاوسەریشدا بە مادده و دراو و زێڕ نرخی بۆ دیاری ئەکرێ.
چونکە مارەییش ئامانج نیە بەڵکو ئامرازێکە ((بۆ بەخشینی دەسەڵاتێکی ئابووری بە ئافرەت لە بەرامبەر دەسەڵات و ستەمی پیاودا)) لەگەڵ زیاد بوونی ڕادەی هۆشیاری و هەستی مرۆڤایەتی لە لای هەردوو ڕەگەزەکە بەرامبەر بەیەکتر پێویستیمان بەو ئامرازەش کەم دەبێتەوە.

دانانی ئافرەت لە ڕیزی شت و مەکدا

{زین للناس حب الشهوات من النساء والبنین والقناطیر المقنطرة من الذهب والفضة و الخیل المسومة و الانعام و الحرث ذلک متاع الدنیا} (ال عمران 14)، ((ئارەزو و حەزی خەلک بۆ ژنان و نەوەی نێرینە و کۆکردنەوەی زێڕ و زیوی زۆر و زەبەندە و ئەسپی چاک مالات و زەوی و زاری کشت و کال بۆ خەلکی ڕازێنراوەتەوە. ئەمانە شتو مەکی دنیان))
دانانی توێژی ئافرەت لە ڕیزی ئەو شت و مەکانەی کە ناویان هاتووە داهێنراوی قورئان نیە بەڵکو ئەوەواقعێک بووە لەو کەلتوورەدا کە تاکەکانی خولیا و ئارەزوویان لە کۆمەڵێک بابەت بووە لەوانە ژنی زۆر نەوەی زۆر لە ڕەگەزی نێرینە و زێڕ و زیو ئەسپی جوان زەوی و زار و شانازیان پێوە کردوە و خۆیان پێوە هەلکێشاوە. ئەم لۆمەی ئەو نەریتە دەکات. بەڵگەش بۆ ئەمە ئەوەیە ڕەگەزی نێرینەش لە هەمان ڕیزدا باس کراوە. ئەگەر وانە بێ ئەوا ئەم تێکستە بە تەواوی دژی ئەو تێکستەی تر دەبێ کە دەڵێ: ((یاایها الذین امنوا لا یحل لکم ان ترثوا النساء کرها)) واتە: ((ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! بۆتان حەلال نیە بە زۆر و بە ئیکراە ژنان بە میرات بەرن)) دیسانەوە ئەمەش ئەو واقعە دەگەیەنێ کە ژنان لە کەلتووری ئەو کاتەی نیوە دوورگەی عەرەب نەک هەر میراتی وەرنەدەگرت بەڵکو وەک شتو مەک دەبوە میرات.
واتە پەیامی تێکستەکە لۆمەی پیاوان دەکات لە پشبرکێ کردن و خۆهەلکێشان بەو شتومەکانەوە و هەروەها ژن وکوڕیش کە لەو کەلتوورەدا لەو ڕوە وە لە ڕیزی ئەو شتانەدا بوون. ئەوەش شتێکی ئاساییە هەر کاتێ ئە و شتانە ببنە ئەولەویەتی مرۆڤ و زیادەڕەوی کردن لە هەوڵداندا بۆ وەدەستهێنانی بە مەبەستی شانازی پێوە کردن و خۆ هەلکێشان ((بە تایبەتی ئەگەر ژن و کوڕیش لەو ڕیزەدا بوون)) ئەوە هەموو بیرێکی مرۆڤانە و ئایینێک لۆمەی دەکات.

وەسفکردنی وەک کێڵگەیەک بۆ منداڵ بوون

((نساءکم حرث لکم فاتوحرثکم انی شئتم و قدموا لانفسکم و اتقوا الله)) البقره 223
((ژنەکانتان (لەکاتی پاکیدا) کێلگەن بۆ تان (شوێنی بەرهەم هێنانی وەچە)، کە وا بوو هەر زەمان و هەرشێوەیە بتانەوێ (لە پاکیدا) دەسیان لەگەڵ تێکەل بکەن، (بەرو بۆوەکەی کەمنداڵە) بۆ خۆتان پێش خەن لە خوا بترسن.))
دیارە ئەمرۆ وتنەوە و ڕەفتارکردن بەم تێکستە بەم شێوە حەرفیە، لەگەڵ هەوڵەکانی ئافرەت بۆ وەدەست هێنانی مافەکانی کە باوەڕی پێیەتی، دژایەتی دەبێ و وێنەیەکی نەگەتیڤ لە دەروووندا دەکێشێ.
ئەم تێکستە پەیوەندی هەیە بە تێکستێکی پێش خۆی کە لەوێدا پیاوان لە جووتگیری لە گەل ژنەکانیاندا قەدەغە دەکات لە کاتی دەورەی مانگانەدا – لەبەر ئەوەی زیان بە باری تەندروستی و باری دەروونی ئافرەت دەگەیەنێ.6
وەسفکردنی ئافرەت بە ((حرث)) لە زمانی عەرەبیدا بە مانای کێڵگە و کشتوکاڵ کە مانایەکی بایەخداری هەبوە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕۆڵەی کە ئافرەت لەو کاتەدا بە شێوەیەکی گشتی هەیبوە، لە منال بوون و بەخێوکردنیدا وەسفکردنێکی ئاوا لەو سیاقە بۆ بیرخستنەوەی ڕیزی ئافرەت بە شتێک کە لایان گرنگ بووە، بۆ ئەو ڕۆژگارە

دیارە لە جێی خۆیدا بووە، بەڵام ئەمڕۆ بە هۆی گۆڕانی هەموو بارووداخەکان هەروەها گۆڕانی ڕۆڵی ئافرەت لە بەشداری کردنیدا لە زۆر لە کایەکانی تری ژیاندا دەشێ ئەو وەسفە دەست نەیات.
پەیامی ئەم تێکستە بۆ ئێمە لە وەدایە کە وەسفی ئافرەت بە شتێک دەکات لەو کاتەدا گرنگ بوە و لەگەڵ ڕۆڵی خۆیدا گونجاو بووە. ئەگەر ئەمڕۆ وەسفێکی تر بۆ ئافرەت بە پێی ئەو ڕۆڵەی کە ئێستە دەبینێ، بکرێ، هیچ دژایەتیەکی لەگەڵ ئەم تێکستە نابێ. ڕەوا نیە داوا بکرێ لە کۆمەڵگەیەک یان کەلتوورێکدا وەسفێ بۆ ئافرەت بێتەدی کە لەگەڵ هەموو زەمانێکدا بگونجێ.

چارەسەرکردن و باشکردنی باری کۆمەڵایەتی و کێشەکانی ئافرەت لە هەمان کەلتورەوە هەلدەقولێ کە خۆی بوەتە هۆکار لە دروست بوونی ئەو کێشە و بارە کۆمەڵایەتیانە. بە ڕوون تر بلێین پیاچوونەوە و گۆڕینی گوتار و فقهی ئیسلامی کارێکی حەتمیە بەتایبەتی ئێمە - وەک کورد - لەم سەردەمەدا بۆ ئەوەش پێویستمان بە شکاندنی ئەو دیوارانەیە کە ئایدۆلۆژیای ئیسلامی و غەیرە ئیسلامی لە نێوان ئێمە و خوێندنەوەیەکی بابەتیانە بۆ مێژوو دروستیان کردوە. هەرچۆن ئەمڕۆ قەیران لە پرۆسەی گۆڕانکاریدا هەیە سەبارەت بە گۆڕینی یاسای ئەحوالی شەخسی بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەندی بە مەسەلەکانی ئافرەتانەوە هەیە و بوونەتە تابۆ و بقڤە بە هەمان شێوە ماوەیەکی دوور و درێژ لەمەوبەر مێشکی گەنجانمان پڕ بوو لە بیرۆکە ومەسەلەی جۆراوجۆری ئایدۆلۆژیانەی دوور لە لۆژیک و بەڵگە لەوانە:

- مەسەلەی دیموکراسی بە بەڵگەی ئەوەی ئیسلام خۆی نزامێکی تەواوە و پێویستی بە بیر و فەلسەفەی تر نییە.
- مەسەلەی سنووردانان بۆ منالبوون - تحدید النسل- ((بە بەلگەی زیادکردنی ئوممەتی موحەمەد)) ئەنجامەکەشمان بینی چی بوو کەوتنەوەی کۆمەلگەیەکی لاواز و پەرتەوازە و هەلهێنانی تیرۆر و خۆتەقانەوە.
- مەسەلەی تێکەڵبوونی کوڕ و کچ یان پیا و ژن.
- مەسەلەی تەوقەکردنی پیا و ئافرەت (بەهەمان ڕێگەی پێشوو)
- مەسەلەی مۆسیقا و گۆرانی و جۆرەکانی تری هونەر وەک شێوەکاری وپەیکەرتاشی ((بە بەلگەی هێنانەوەی هەندێ فەرموودەی پێغەمبەر کە ((ئەو خۆی ڕێگەی نەداوە ئەو فەرموودانەی لە زەمەنی خۆیدا بنووسرێتەوە و تۆمار بکرێ)) بەڵکو بە ڕێگەی هەزاران دەمەوە بە ئێمە گەیشتوون، کرابوون بە بەڵگە.
- مەسەلەی بینینی جەستەی ئافرەتی موسلمان لە لایەن ئافرەتی غەیرە موسلمانەوە کە هیچ بەڵگە ونیشانەیەک لەم بارەیەوە لە قورئاندا نابینی ((تەنها ئەو فەرموودانە نەبێ کە لە سەر زمانی کەلتوورێکی باوکسالاری دەماودەم بە ئێمە گەشتوون))
- مەسەلەی سەتەلایت وزنجیرە تەلەفزیونیە دۆبلاجکراوەکان بە بیانووی دزە کردنی بیر وپلانەکانی ڕۆژئاوا.
- مەسەلەی بۆنی خۆش و تەنوورە و پانتۆلی ئافرەت و بۆینباخی پیاو بە بیانووی لاسایی نەکردنەوەی خۆرئاوا.

شکاندنی دیوار و خەتی ئایدۆلۆژیا لەو مەسەلانەی سەرەوەدا دەگەڕێتەوە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی بالی ئیسلامی میانەڕەو بە چەند واقعێکی چاوەڕوان نەکراودا ناچاریکردن تا ڕادەیەک خۆیان بگونجێنن. هەرچی توندڕەوەکانن ئەوان بە دژ وەستانیان بەرامبەر هەموو گۆڕانکاریەک بە ناوی بەرگریکردنیان لە دینی خوا قوریان بۆ مرۆڤایەتی گرتۆتەوە و هیچ ڕێگەیەکیان بۆ دیالۆک و پیاچوونەوە نەهێشتۆتەوە.

دیاردەی حیجاب ((بالاپۆشی))

هەرچەندە بە بۆچوونی من بوونی حجاب خۆی لە خۆیدا کێشە نییە، چونکە تا ڕادەیەکی زۆر پۆشینی جۆری بەرگ پەیوەندی بە ئازادی تاکەکەسیەوە هەیە، بەڵام تێگەیشتن و بە ئایدۆلۆژی کردن و بە سیاسی کردنی کێشەیە دیارە بەدرێژایی مێژووی جیهانی ئیسلامی بەپێی دابونەریتێکی دینی و کۆمەڵایەتی شوێنی ئافرەت – بە شێوەیەکی گشتی - هەر چوار دیواری ماڵی باوک و مێرد بووە ئەگەر لەو چوار دیوارەش وەدەر بکەوتایە خۆی لە عەبا و پەچەکەی دەئالان. بۆیە پابەند بوون بە جلوبەرگێک و شێوازێکی تایبەتی گرنگ نەبووە بانگەوازی بۆ بکرێ و کچانی لەسەر پەروەردە و گۆش بکرێ، تا ببێتە دیاردە و تێکەڵ بە سیاسەت و ئایدۆلوجیا بکرێ.
تا لە و کاتەوەی بیر و بۆچوونەکانی خۆرئاوا لە زۆر لە مەیدانەکانی ژیاندا باڵی بەسەر ئەم جیهانە پەککەوتەوەدا کێشا و ئافرەت هاتە مەیدانە جیاوازەکانی کۆمەڵگەوە و عەبا و پەچەش بوونە ڕەمزی کۆنەپەرستی و هۆی ڕێگر لە بەردەم سەردەمی گۆڕانکاریە خێراکان. لاساییکردنەوەی خۆرئاوا لە ڕووی جل و بەرگەوە لە پێش هەموو دیاردەکانی تری ئەو بیرە پێشکەوتوو خوازە بە خێرایی پەرەی سەندو بلاو بووە وە. دیارە ئەوەش لە ئەنجامی کاردانەوەی ئەو بارەی دژوارە بوو کە کۆمەڵگە بەتایبەتی ئافرەتی تێدا بوو و نەبوونی توانای دەرک پێکردنی هۆکارەکان. ڕاستە ئەم لاساییکردنەوە هەر تایبەت نەبوو بە بەرگی ئافرەتەوە بەڵام کێشەکە لەوەدا بوو تەنها سەبارەت بە ئافرەت بە گوناهێکی گەورە لەقەلەم درا.
بانگهێشەرانی ((ناسنامەی ئیسلامی)) ناچار بوون لەبەردەم ئەم واقعەدا هاوسەنگیەک لە نێوان بیری کۆنەپەرستی کە ئافرەت لە ماڵەوە توند دەکات و بیری پێشکەوتنخوازی، دروست بکەن. بۆیە کەوتنە بانگەواز کردن کە ئەوان دژی هاتنە مەیدانی ئافرەت لە کۆمەڵگەدا نین بەمەرجێ باڵا پۆش بن بە پێی مەرجەکانی شەریعەت. دەست کرا بە گۆش کردن و پەروەردەکرنی کچان بە ڕاهێنانیان و ڕازی کردنیان لەسەر پۆشینی جۆرە بەرگێک کە پێ دەوترا ((حجاب)) بە بیانووی ئەوەی کە یەکێکە لەمەرجەکانی ئیمانداری و خوا ڕازی کردن و نیشانەکانی ناسنامەی ئیسلامی و پاراستنی کۆمەڵگە لە فەساد، دیارە ئەم بۆ چوونە جێی خۆی دەکاتەوە لە کۆمەڵگەیەک کە هەر ڕواڵەتیانە لە شتەکان بڕوانێ و تێ بگات. ئا لێرەوە دەتوانین بڵێین باڵاپۆشی ئافرەت لە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیەوە بوە دیاردەیەکی سیاسی.

بە شێوەیەکی گشتی لەبارەی حوکمی حجابەوە دوو ڕەفتاری دژ بەیەکتر هەیە کە هەردووکیان لە یەک بۆچوون و سەیرکردنەوە سەر دەکێشن:
1. ئەوانەی ڕەفتاری پێدەکەن پیان وایە کە ئافرەت خوا لە خۆی دەرەنجێنێ، ئەگەر بێتوو بۆ نموونە قژی لە بەردەم پیاوی بێگانەدا دەرخست ((چونکە لەشی ئافرەت تەنها دەم و چاوی نەبێ عەورەتە واتە نابێ دەرکەوێ))، بۆیە ئەرکێکی دینیە و لەسەریانە ئەو دەقانە پراکتیزێرە بکەن. تەنانەت هەوڵی ئەوە دەدەن هەموو ئەو ڕەخنانە کە ڕوویان لەم دیاردەیە کردوە پوچەڵ بکەنەوە و بگەڕێن بە دوای بەڵگەدا تا بیسەلمێنن کە نەبوونی باڵاپۆشی دەبێتە هۆی بلاو بوونەوەی فەساد لە کۆمەڵگەدا.
2. ئەوانەی ڕەفتاری پێناکەن، دەکرێن بە دوو بەشەوە:
یەکەمیان: هەمان بۆچوونی پێشوویان هەیە و خۆشیان بە گوناهبار دەزانن، بەڵام حەزی لێناکەن و پیان ناکرێ، پییان وایە خوا هەر لێیان خۆش دەبێ. ئەمانە هەمیشە لە ترسدا دەژین و ناوێرن هیچ پرسیارێک نە لە خۆیان و نە لە چواردەور بکەن. هەر ڕۆژێک بۆیان ڕێک بکەوێ، ئەوانیش بڕیاری پۆشتەیی دەدەن و خۆیان لەو ترسە ڕزگار دەکەن و سەری خۆیان سووک دەکەن. زۆرن.
دووەمیان: هەڵوێستی دژایەتی و ناڕەزایی پیشان دەدەن بۆیە ڕفتاری پێناکەن بیانووشیان ئەوەیە کە ئەم تێکستە ڕێگرە لە بەردەم پێشکەوتنی ئافرەت و یەکسانی لەگەڵ پیاو داو. نەهامەتیەکانی ئافرەت و کۆمەڵگە دەدەنە پاڵ ئەم مەسەلەیە. تەنانەت هەندێجار گەشکە دەیانگرێ ئەگەر دیاردەی ((باڵا نەپۆشی)) زۆر ببینن. بە یەکێک لەنیشانەکانی ژیاری و پێشکەوتنی لەقەلەم دەدەن. زۆر کەمن.

ئەوتێکستانەی کە حوکمی بالا پۆشی ئافرەتیان تێدایە بریتین لە چوار تێکست لە کۆی 6666 ئایەت:

1- اذا سالتموهن متاعا فاسئلوهن من وراء الحجاب (الاحزاب 53)
کاتێکیش داوای کەل و پەلێکتان (لە خێزانەکانی پێغەمبەر) کرد لە پشتی پەردەوە داوایان لێبکەن.
هۆکاری هاتنەدی ئەم تێکستەدا دەگێڕنەوە کە عومەری کوڕی خەتتاب بە موحەمەد دەڵێت ((ئەی پێغەمبەری خوا باش و خراپ دێنە ماڵەوە بۆ خزمەتت، خۆزگە فەرمانی حجابت بە خێزانەکانت بدایە))
حجاب کە لەم تێکستەدا بە مانای جل و بەرگ و پۆشاک نیە بەڵکو بە مانای (پەردە) (بەربەست) دێ و کە پەیوەندی بە مالی پێغەمبەرەوە بووە واتە حوکمی ئەم دەقە ئافرەتان بە گشتی ناگرێتەوە بە دوو بەڵگە:
یەکەمیان: ووشەی- حجاب – لە نێوان دووشتدا دەبێ کە بە تەواوی لەیەکیان داپۆشێ. بۆیە لە تێکستەکانی تردا بۆ باڵاپۆشی ووشەی (جلباب و خمور) بەکارهاتووە.
دووەمیان: (هن) کە لە زمانی عەرەبیدا بۆ کۆی مێیینە بەکاردێ بە مانای (ئەوان) بۆ خێزانەکانی پێغەمبەر دەگەڕێتەوە کە لە تێکستی پێشەوەی – الاحزاب - 52، 53 باسیان هاتوە. ئەم تێکستانە یاساکان وچۆنیەتی هەلسوکەوت لە مالی پێغەمبەردا دیاری دەکەن. هۆی ئەوەش ئەوە بوو مالی خاوەنی پەیامێکی وەک ئیسلام لەو سەردەمەدا، دیارە مالێکی ئاسایی نیە و زۆر کەس و لە هەموو لایەکەوە ڕووی تێدەکەن. یەکێک لەو یاسایانە دانانی پەردەیەک بوە لە نێوان خێزانەکانی و خەلکی بیانیدا.
لەوانەیە لێرەدا یەکێک بلێ ئەونیە لە تەفسیرەکانیشدا هەر وا لێکدراوەتەوە کە ئەم حوکمی ((پەردە)) تەنها ژنان و کچانی پێغەمبەر دەگرێتەوە، ئیتر چ پێویستمان بە بەڵگە هەیە.
ئەمە ڕاستە بەڵام ئەگەر بە ووردی سەیر بکەین دەبینین لە جیهانی ئیسلامیدا لە پراکتایکدا ئەم تەفسیرە باو نیە، تا ئێستەش جیاکردنەوەی ئافرەت و پیاو لە شوێنە گشتیەکاندا و پۆشینی نقاب باوە و بە باشتر سەیردەکرێ.

2- ((یاایها النبی قل لازواجک و بناتک و نساء المؤمنین یدنین علیهن من جلابیبهن ذلک ادنی ان یعرفن فلایؤذین و کان الله غفورا رحیما)) الاحزاب 59 ((ئەی پێغەمبەر بە ژنان و کچانی خۆت و ژنانی بڕواداران بلێ :جلک و چارشێوی خۆیان لە خۆیان بپێچن تا بناسرێنەوە و ئازار نەدرێن.))
ووشەی (جلابیب) لە عەرەبیدا کۆی (جلباب) ە بە بەرگێک دەوترێ لە سەرەوە تا پێ دادەپۆشێ.
هۆکاری هاتنەدی ئەم تێکستە لە ابن کثیردا هاتوە 7 ((لە پێش هاتنەدی ئەم تپکستە پیاوانی دەروون نەخۆش لە لەسەر ڕێگەی ئافرەتاندا لەکاتی چوونە دەرەوەیاندا دەوەستان و ڕێیان پێدەگرتن بۆ مەبەستی خراپ - ئەوانیش لەدەست ئەو کارە ناشرینە بێزار بوو بون. و ناڕەزاییان دەردەبڕی. بۆیە ئەم تێکست هاتەدی و فەرمانی دەرکرد ئەو ئافرەتانەی کە بەمە ڕزی نین لە کاتی چوونە دەرەوەیاندا بالای خۆیان بە بەرگێکی زیادە لەسەر بەرگەکەی خۆیانەوە - لە شێوەی عەبا - بپۆشن تا بناسرێنەوە و ئازار نەدرێن، لە شێوەو ڕووخساردا جیابنەوە لەو لەوانی تر کە خەسلەتی کۆمەڵایەتیان کۆیلەیی بوو.)) 8
حوکمی بالا پۆشی لێرەدا گشتیە، بۆ هەمو ئافرەتانە بەڵام تایبەتە بەچارەسەر کردنی گرفتێکەوە مەبەست و پەیامەکەشی ناسینەوە و جیا بوونەوەی چینێک لە ئافرەتان بوە.

3- والقواعد من النساء الاتی لا یرجون نکاحا فلیس علیهن جناح ان یضعن ثیابهن غیر متبرجات بزینة وان یستعففن خیر لهن و الله سمیع علیم (النور 60)
((وە ژنانی لە کارکەوتوو کە هیوایان بە شووکردن نەماوە، گوناهیان بۆ نیە کە جلکی (سەرەوەی) خۆیان دابنێن، بە مەرجێ کە لە ڕاست خەلکیدا ڕازانەووەی خۆیان نیشان نەدەن وە ئەگەر خۆیان داپۆشن بۆیان چاکترە.)) لە تێکستەکەی پێشوودا دەرکەوت بۆ پاراستنی ئافرەتان لە ئەو ڕێپێگرتن و ئازارەی تووشیان دەهات لە کاتی چوونە دەرەوەیان لە مال، فەرمانیان پێ درا کە بە بەرگێک پێی دەوترا - جلباب – خۆیان

بپۆشن تا بناسرێنەوە. بەڵام لەم تێکستەدا ئەو ئافرەتانەی لێدەرکرا کە لە تەمەنێکدان هیوای شووکردنیان نەماوە. چونکە ئەوان پیر بوون و ڕێیان پێنەدەگیرا پێویستیان بەو بەرگە زیادەی سەرەوە نەبوو.9
دەستەواژەی ((وان یستعففن))له ((عفاف)) یان ((استعفاف))ه وە هاتوە لە تەفسیرەکاندا بە خۆداپۆشین لێکدراوەتەوە بەڵام لە زمانی عەرەبیدا بە مانای ((خۆ بە دوور گرتن لە هەموو کار و ووشەیەکی نابەجێ و ناڕەوا)) هیچ بە مانای خۆ داپۆشین نایەت بەڵام دەتوانین بڵێین کە لە سەردەمەکانی پێشوودا باڵاپۆشین یان خۆ داپۆشین نیشانەیەک بوو بێ بۆ (عفه) چونکە هەرسەردەمە و لێکدانەوە و تەسەوری خۆی لە ڕووی زمانەوانیەوە بۆ دەستەواژەکان هەیە.

4- ((قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم و يحفظوا فروجهم ذلك ازكى لهم)) النور30
((بە پیاوانی بڕوادار بڵێ: چاوی خۆیان (لەتەماشاکردنی نامەحرەم) داخەن و داوێنی خۆیان بپارێزن، ئەمە بۆ ئەوان پاکترە))
((وقل للمؤمنات يغضضن من ابصارهن و يحفظن فروجهن))، ((وە بە ژنانی بڕوادار بڵێ: چاوی خۆیان (لە تەماشای بە حەرامی بگرن) و داوێنی خۆیان بپارێزێن))
ئەوەی لەم تێکستەدا بەدی دەکرێ سێ حوکمە:
1. حوکمی چاو داخستن: بەڵام دیارە ئەوە ناگەیەنێ کە پیاو و ئافرەت سەیری یەکتر نەکەن یەکتر نەبینن. بەڵگەشمان ئەوەیە یەکەم: - يغضوا من ابصارهم- ووشەی – من – لە زمانی عەرەبیدا بۆ - تبعيض – بەکاردێ - واتە هەندێ جار ئەگەر مەبەستی هەموو حاڵەتێک بوایە، دەیفەرموو - يغضوا ابصارهم -
دووەم: لەبەر ئەوەی لە هەردوو تێکستەکەدا حوکمی چاو داخستنەکە نە بە ئافرەت نە بە پیاو دیاری نەکراوە، واتە نەیووتوە ئەی پیاوان چاو داخەن لە ئاستی ئافرەتاندا یان بە بەپێچەوانەوە. بەڵکو دەڵێ چاو داخەن لە ئاستی تەماشاکردنی حەرام. ئەوە دەگەیەنێ چاو داخستنەکە هەموو ناڕەوا و حەرامێک بە گشتی دەگرێتەوە یان هەندێ حاڵەت دەگرێتەوە کە چ پیاو چ ژن حەز ناکەن هیچ کەس بیانبینێ بۆ نموونە لە کاتی خۆ گۆڕیندا کە مرۆڤ پێی خۆش نیە تەنانەت ڕەگەزەکەی خۆشی بیبینێ.
2. پاراستنی داوێن: ئەوەش ڕەفتارێکی کۆمەڵایەتیە کە هەموو دین و فەلسەفەیەکی مرۆڤایەتی، بانگەوازی بۆ دەکات و ئافرەت و پیاو وەک یەک لێپرسراوون. ((ئەمە تەواو پێچەوانەی ئەو ڕاستیەیە چەندەها ساڵە کە هەر ئافرەت لەسەر شەرەف دەکوژرێ و مەلا و فتوادەرانیش لە دژی ئەو دیاردەیە فزەیان لێوە نایەت))
دوای ئەوە دیسانەوە ڕوودەکاتەوە ئافرەتان و داوایان لێدەکات کە ((و جوانی خۆیان بێجگە لەو ئەندازەی وا دیارە (وەکو دەم وچاو و دەستیان تا موچیان) دەرنەخەن و (گۆشەی) لەچکەکانیان بدەن بەسەر سنگیان دا (تا گەردن و سنگیان داپۆشرێ) و جوانی خۆیان دەرنەخەن مەگەر بۆ مێردەکەنیان یان باوکیان یان نەبێ، بەڵکو سەرفراز بن))
ولا يبدين زينتهن الا ما ظهر منها وليضربن بخمورهن على جيوبهن و لايبدين زينتهن الا لبعولتهن او ابائهن او ... لعلكم تفلحون)) النور 31
3. دەرنەخستنی جوانی. ئەمەیان تایبەتە بە ئافرەت: لە سەرەتادا بۆ ئەوەی لە ئەو دەستەواژانەی کە ئەم حوکمەی لە خۆ گرتووە بە ووردی تێبگەین! دەبێ بگەڕێینەوە بۆ کۆنتێکستەکەی. هۆکاری هاتنە دی کە لە تەفسیری منار دا هاتووە:
((ئافرەتان لەو ڕۆژگارەدا ((خمار)) یان دەدا بە سەریاندا و کە گۆشەکانیان لە پشت سەریانەوە شۆڕ دەبوە و سنگ و مل و گوێکانیان هەر بەدەرەوە بوون. قورئان فەرمانی پێدان کە ئەوەی کە سەریان پێ داپۆشیوە بیدەن بەسەر سنگیاندا. – موفسر- ەکە ئەڵێ ((مەبەستەکە لێرەدا ئەوەیە کە ژنان بە ئەو – خمار- ەی کە بەسەریانەوەیە درزی جلەکانیان یان سنگیان داپۆشن.)) 10

ئەم حوکمانەی لەم دەستەواژانەدا دەردەکەون:

- (لا يبدين زينتهن الا ما ظهر منها) جوانی خۆیان دەرنەخەن، بێجگە لەو ئەندازە (جوان)یەی کە خۆی دیارە.
کەواتە جوانیەک کە شاراوە نەبێ دەرخستنی ڕێی پێدەدرێ. ئەوەی ئەم ئەنجامە دەدات بەدەستەوە دوو دەستەواژەیە یەکەم: ووشەی - یبدی- لە زمانی عەرەبیدا ((دەرخستنی شتێکە کە خۆی شاراوەیە)) ئەوە دەگەیەنێ کە جوانی ئەندازەی جیاوازی هەیە، هەندێ لەو ئەندازەیە ئاشکرایە و هەندێکی تر شاراوەیە؟
دووەم: دەستەواژەی -الا ما ظهر منها - یە ئەوەی خۆی ئاشکرایە ڕێی پێدراوە و ئەوەی شاراوەیە ڕێی پێنەدراوە. لە لێکدانەوەی ئەم دەستەواژە (ڕوون نەکراوەیەدا) بۆچوونی جیاواز لە تەفسیرەکاندا هەیە، بەهێزترینیان ((دەم و چاو و دەست)) ە هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە لەو کەلتوورەدا ئافرەتانی هەندێ لە هۆزە عەرەبەکان دەم و چاو دەستیان بەدەرەوە بوە. بەڵام هەندێ جار زیادەڕەوی لەو نەریتەدا کراوە.
- بەچی داپپۆشن؟ (وليضربن بخمورهن) (خمار) لە زمانی عەرەبیدا بەمانای داپۆشەر دێت. کە سەر یان هەر شتێکی تر پێی داپۆشرێ.
وليضربن بخمورهن على جيوبهن. بەکارهێنانی تێکستەکە لە ووشەی ((بخمورهن))لە بری ((بالخمور)) دا دەردەکەوێت کە پێش ئیسلامیش بە پێی ئەو کەلتوورە ئافرەتان هەر پابەند بوون بە سەرپۆشەوە. بەڵام گۆڕانکاریەکە لەوەدایە کە بەو داپۆشەرە ((خمورهن))، کە بەسەریانەوەیە –جيوب- یان داپۆشن.
ووشەی (جيب) لە لە زمانی عەرەبیدا بە مانای درز دێت، کە دوو بابەت دەگرێتەوە: درزێک کە لە جلو بەرگدا هەیە و شوێنێکی هەستیاری لەشی لێوەی دیار دەبێ یان ئەو جێگایانەی لەش کە درزی تێدایە کە سنگ و بن هەنگل بنڕان یەکێکن لەو ئەندامانە.

ئەگەر بە ووردی و دوور لە کاریگەری ئایدۆلۆژیا سەرنجی ئەوتێکستانە بدەین دەگەینە دەر ئەنجامێک کە خمار ((سەرپۆش)) هاوردە و داهێنراوی قورئان نییە بەڵکو لە کەلتووری عەرەبدا هەر باو و نەریت بوە. بەڵام قورئان بۆ مەبەستێکی تایبەت بەکاری هێنا.
گۆڕانکاری و چۆنیەتی هەلس وکەوت کردن لەگەڵ هەموو بارێکی تازەدا لە کۆمەڵگەدا، کاتی زۆر دەوێ و ئاسان نیە. بە هاتنی ئیسلام، کۆمەڵێک گۆڕان لە کۆمەڵگەی عەرەبیدا ڕوویدا، لەوانە گەورەبوونی ڕۆڵ و بەشداری کردنی ئافرەت لە ئەرکە کۆمەڵایەتیەکان و زیاتر دەرکەوتنی لە شوێنە گشتیەکاندا (بە پێچەوانەی سەردەمەکانی دواتر) بوو، بۆیە پێویستیان بە هەندێ ئەحکام هەبووە کە ئەو کۆمەڵگەیە لەسەر ئەو بار و دۆخە تازەیە ڕابهێنن. لە هەمانکاتیشدا ئافرەت ڕێزی لێ بگیرێ و وەک مرۆڤ سەیکرێ نەک وەک بابەتێک بۆ جوانی و ڕابواردن بەکار بێ.. بۆ هێنانەدی ئەم مەبەستە، تەنها وەسیلەیەک کە لەو کاتەدا لەبەر دەستتدا بێت بانگەوازکردن. بووە بۆ ئەو دوو یاسا کۆمەڵایەتیە ی کە پێشتر باسکرا. یەکەمیان ڕاهێنانی پیاو و ژن لەسەر چاو داخستن لە هەندێ کات و شوێن دا، دووەمیان شاردنەوەی جوانی ڕەگەزی مێینە بۆ ئەو کاتەی کۆمەڵگەی عەرەب. ئەمەش مەسەلەیەکی هەستیار بووە و پێویست بووە گرنگی پێ بدرێ.
هەروەها بار ودۆخی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و ئاوو هەوای ئەو کاتەی ئەو کۆمەڵگەیە ڕۆڵی هەبوە لەم حوکمەدا ئەویش پەیوەندی هەیە بەو ڕاستیەی کە ئافرەت لە هەموو کات و کۆمەڵگەیەکدا تا ئێستەش بابەتێکی هەستیارە، مەبەستم لەوەیە تا ئێستەش پیاوان، ژن بەشەرەفی خۆیان دادەنێن و لەبەر ئەوە بۆ ئەوان بارسوکیە کە ئەگەر لە چوارچێوەی مالەوەدا گیریان دەن یان لە ژێر بەرگدا بیان شارنەوە بە تایبەتی کاتێ بە ناوی خواوە بێ جاری واش هەیە گرنگ نیە خۆیان تا چەند پابەندن بەو فەزیلەتانەی کە خوا داوایان لێدەکات.

لێرەوە دەگەینە ئەنجامێک کە لە کەلتووری قەبیلە عەرەبیەکاندا ئافرەت دوو شێوە جل و بەرگی پۆشیوە: یەکەمیان تەنها چاوی بەدەرەوە بووە.- هەندێ دەڵێن یەک چاو –.کە ((نقاب))پێ دەوترێ. دوەمیان سەری داپۆشیوە بەڵام مل و سنگ و بەرۆکی دانەپۆشراوە پێی دەوترێ ((خمار)). قورئان ناوەندی هەردووکیانی

هەلبژاردوە کە دەموچاو دانەپۆشرێ و و سنگ و بەرۆک بەرەلا نەکرێ. بەڵام سەبارەت بە داپۆشینی سەر یان قژ لێی بێ دەنگ بووە.... جێی هێشتوە بۆ کەلتور و یژدانی زیندوو و هەل و مەرجە گۆڕاوەکانی ڕۆژگار.
کەواتە ئەو ئافرەتەی نیقاب بکات ئەوە سەرپێچی ئەو تێکستەی کردوە بەڵکو کەلتووری جێ بەجێ کردوە.
ئەوەشی سەری داپۆشێ کارێکی کردوە کە خۆی هەر هەبوە و قورئان لێی بێدەنگ بووە..
کەواتە حجاب بۆ مالی پێغەمبەر و جلباب و خمار بۆ ئافرەتان بەگشتی ئامرازێک بوون بۆ وەدەستهێنانی ئەو پەیامە کە ئەویش ((ڕێزگرتن بووە لە ئافرەت وەک مرۆڤ نەک وەک بابەتی سێکس))... بە مانایەکی تر ئەرکێکی کۆمەڵایەتی بووە بۆ چارەسەرکردنی گرفتێک لە کاتی خۆیدا، نەک ئەرکێکی دینی بێ و پەیوەندی بە عەقیدە و ئیمانی بەهێز و بێهێزەوە بێ..

ئەگەر بەڵگەی بانگەوازانی دیاردەی باڵاپۆشی مەسەلەی جنس و نەزەری حەرام و وروژاندنی حەزی پیاو بێت، ئەوا ڕووبەڕوی چەند پرسیارێک دەبینەوە:

- ئایا بەرز بوونەوەی ڕادەی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی پیاو ڕۆلیان نیە لە سەیرکردنی پیاو بۆ ئافرەت؟
- ئایا بەرزبوونەوەی ڕادەی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی ئافرەت خۆی ڕۆلی نیە لە سەیرکردنی پیاو بۆ ئافرەت؟
- ئایا بۆ ئافرەتانی کۆیلە باڵاپۆشی بۆ لەسەری فەرز نەبوو؟ ئەوانیش هەر ئافرەت نەبون و جوان نەبوون؟
- ئایا ناتوانین زانستیانە هەردوو ڕەگەزەکە لە منالیەوە وا پەروەردە بکەین کە ڕێز لەیەکتر بگرن و بە ویژدانێکی زیندوە وە هەلسوکەوت لەگەڵ یەکدا بکەن. یان ئەمە کارێکی قورسە و شاردنەوە و داپۆشینی ئافرەت کارێکی ئاسانە و بیرکردنەوەی زۆری ناوێ؟
- ئایا هەر ئافرەت دەبێتە جێی نەزەری حەرام. ئایا هەژانی دەروونی یەکتر بە هۆی خۆ هەلکێشان بە جوانی سەیارە وئالتوون و ماڵ و خانوو بەرەی بەرز و جل و بەرگی سەرنج ڕاکێش کە ئەمرۆ نەخۆشیەکی کۆمەڵایەتییە ئافرەت و پیاوی گرتۆتەوە، حەرام و زەرەرمەند نین؟
- ئایا لە ناو ئەو کۆمەڵگایانەی کە ئافرەت باڵاپۆشن زینا ڕوو نادات؟
- ئایا ئەگەر بمانەوێ کێشەی نەزەری حەرام لە ئافرەت هەر بە هۆی (خمار و جلباب) چارەسەر بکەین، دژی ئەو قاعیدەیە نابینەوە کە دەڵێ (کل ممنوع مرغوب). هەرشتێ زۆر بشاررێتەوە زیاتر مرۆڤ عەودالی دەبێ و هەوڵی بۆ دەدا.
- ئەو کۆمەڵگایانەی کە (خمار یان جلباب) واز لێهناوە یان هەر نایناسن. چۆن ئەمرۆ (ژیار) بنیات دەنێن و و چۆن بوونەتە سەرچاوەی فەلسەفە و زانست و بیری تازەی مرۆڤایەتی.
- کەواتە ئافرەت لە کاتی نوێژدا (خمار و جلباب) ی بۆچیە؟
- لەمزگەوتدا لە نێوان ئافرەت و پیاو دا پەردە گێرانەوە، بۆچی کە ئەوان لەدەرەوەی مزگەوتدا یەکتردەبینن و ئەوتێکستەی کە باسی (پەردە) دەکات پەیوەندی تەنها بە خێزانەکانی پێغەمبەرەوە هەبووە. هەروەها ئافرەت بە ((باڵاپۆشی)) هاتووچۆی مزگەوت دەکات.

هەوڵی من لە باسەدا ئەوە نییە کە ئافرەتان باڵاپۆش بن یان نەبن سەرپۆش بکەن یان نەیکەن، چونکە ئازادی کەسێتی لەسەرووی هەموو شتێکەوەیە بەڵکو پەیام و مەبەستم لە چەند خالێکدا ڕوون دەکەمەوە کە ئەمانەن:

- هەولێکە بۆ هێنانە کایەی دیالۆک و ڕای جیاواز لەم چەمکەدا وەک هەموو بابەتەکانی تری (فقه) و(شریعه) چونکە تێیگەیشتن و - قابیل بوونێکی مەعریفیانە- لە هەموو کارێکدا پێوویستە.
- هەولێکە بۆ چارە کردنی ئەو قەیرانەی کە دژایەتی دروست دەکات لە نێوان بانگهێشت بۆ ئازادی و دیموکراسی و فەرزکردنی ئەو (حجابەی)!! ئەمرۆ باوە.
- هەولێکە بۆ ڕەوینەوەی پەیوەندی نێوان چەمکی باڵاپۆشی و بەرزی و نزمی ڕادەی ئیمان و لە خواترسی و ڕێگەی ڕاست و چەوت. و نەبەستنەوەی بە پاداشت و سزاو و بەهەشت و دۆزەخەوە، و ڕزگار کردنی لەو

هەموو هەڕەشەو گورەشانەی کە بە هۆی کەلتووری پیاوکسالاریەوە لیی ئالاوون. بەلگەش ئەوەیە هەروەک لە پیشەوەش بینیمان ئەو تیکستانەی کە پەیوەندی بە (بالاپۆشی)ەوە هەیە هیچ نیشانەیەکی سزادان و هەڕەشی تیدا نیە بەتایبەتی تیکستی 32 سورەتی النور بە ((العلکم تفلحون)) واتە ((بەلکو سەرفراز بن)) مەبەست لەوەیە ((بە ئافرەتان بلیّ چاوی خۆیان لە سەیرکردنی حەرام داخەن و داوینی خۆیان بە پاکی بپاریزن ئەو جوانیەیان کە شاراوەیە دەری نەخەن و تەنها ئەو ئەندازە نەبیّ کە بەدەرەوەیە و بە داپۆشەرەکەی سەریان سنگ و بەرۆکیان داپۆشن، بەلکو سەرفراز بن))

بە پیچەوانەی زۆر لە تیکستی تر کە زۆر هەڕەشەی سەخت و توندی تیدایە. بۆ نموونە ئەو تیکستەی کە چارەنوسی ئەو کەسانەی هەر خەریکی کۆکردنەوەی زیڕ زیون و نایبەخشن، باس دەکات و بە سزای سەخت و بە توندی دەیانترسینیّ و ئاگاداریان دەکاتەوە ((یوم یحمی علیها فی نار جهنم فتکوی بها جباهم و جنوبهم و ظهورهم)) التوبە35 ((ڕۆژیّ کە زیڕ وزیو لە ئاگری جەهەنەمدا سورئەکریتەوە، ناوچەوان و قەبرغە و پشتیان پیّ داغ ئەکریّ)) یان لەسزای بەفیرۆدان و زیادەڕەوی لە خەرجی و بەکارهینانداا (اسراف وتبذیر) ئەو کەسانە ئەخاتە ڕیزی شەیتانەوە ((...ان المبذرین کانوا اخوان الشیاطین)الاسراء 27 و باسکردنی کەسانی تر لە پاشملە بە مەبەستی شکاندنیان (غیبة) ئەیانشوبهینیّ بەو حالەتەی کە یەکیک ئەوەندە دڕندە بیّ گۆشتی برای خۆی بە مردوی بخوات، ((ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتا)) الحجرات 12
ئەمڕۆ تا چ ڕادەیەک ئەم سیّ تیکستەی کە پەیوەندیەکی زۆر بەهیزیان بە ویژدان و ڕەوشت و لەخۆبووردن و ویەکسانی و هاوسانی کۆمەلایەتیەوە هەیە و هەرەسهینان و ڕوخانی کۆمەلگە لەسەرپیچی کردنیاندایە، جیبەجیّ دەکرین.
چەند ئافرەت بە (بالا پۆش و بالانەپۆش) ەوە و چەند پیاو هەن ڕۆژانە پەیامی ئەم تیکستە لە زهنیاندا ئامادە بیّ و بیری کەسانی تریشی بخەنەوە و هۆشیارانە و ئازایانە خۆیان و چواردەوریان لەنەخۆشی کۆمەلایەتی پیشبرکیی زیڕ و زیو و سەیارە و مال و خانووبەرەی بەرز و جل و بەرگ و ماکیاج،، بپاریزن یان هیچ نەبیّ ئەو نەخۆشیە کۆمەلایەتیە کاریان تینەکات. یان بتوانن پارچەیە ئالتونی خۆیان ببەخشنە منداڵیکی نەخۆشی بیّ چارەی پەککەوتووی خەستەخانەکان. چەند بوون لەو ئافرەتە بالاپۆش و نقاب پۆشە خەلیجیانەی دوو پارچەئالتونی خەزنکراویان بەمنداڵیکی عیراقی لەکاتی ئابلوقە ئابووریەکەدا بەخشی؟ یان چەندن ئەوانەی هۆشیار و ئاگادارن لە خەرجی و بەکارهینانی مولکی گشتیدا، یان، یان ...هتد.

- هەولیکە بۆ کەمکردنەوەی ئەو هەمو بەرپرسیاریتی و تاوانانەی کە دەدریتە پال ئافرەت بە هۆی بالا نەپۆشیەوە بۆ نموونە وەک دەلین ((ئەگەر ئافرەت سنورەکانی خوای بەزاند ئەوا بە شیوەیەکی ئاسایی کۆمەلگە و خەلکیش بەرەو سنور بەزاندن دەبات)) ئەمە ووتەیەکی کال و کرچ و دوور لە زانیاری کۆمەلناسی و نهینیەکانیەتی. بەلگەش لیرەدا ئەوەیە :ئایا سونەرەکانی خوا لە مەسەلەیەکی وا سادە و ڕوالەتیدا دەبینریّ یان لە کۆمەلیک بابەتی ئالۆز تر و سەخت تر و ترسناکتردا دەبیّ باسی لیوە بکریّ؟ ڕاستە، زیادەڕەوی ئافرەت لە بالانەپۆشیدا هەندیّ کیشەی کۆمەلایەتی و ئابوری دروست دەکەن، بەلام ئەگەر ئەو مرۆڤە چۆنیەتی بیرکردنەوە و دل و دەروونی پڕ بوو لە کیشەو ئەزمە جۆر بەجۆرەکان، پیم نالیی (خمار و جلباب) چی لیدەکات؟ یان ئایا ئەوکیشە کۆمەلایەتیانە هەر بە یەک وەسیلە و ڕیگە چارەسەر دەکرین یان ڕیگەی تر زۆرن...سەرەڕای ئەوەش زۆربەی ئەو کیشانە پەیوەندی هەیە بە ناخ ویژدانەوە. بۆ نموونە هیچ پەیوەندیەکی وا بەهیز نیە لە نیوان کیشەی ئابووری و -مۆدە و بالانەپۆشی - خۆ ئەگەر بشمانەویّ ئەوە بسەلمینین ئەوە پیویستمان بە لیکۆلینەوەی مەیدانی هەیە.
ئەو ئافرەتەی ویژدانی زیندوو بیّ و هۆشیار بیّ لە ڕووی ئابوریەوە - بالاپۆش بیّ یان نا- دلی نایە زیادەڕەوی بکات لە خەرجیدا بۆ نموونە بەکارهینانی کارەبا.

- هەوڵێکە بۆ دروستکردنی هاوسەنگیەک لە نێوان ئەو دیدەی کە پێی وایە ئافرەتی - سەرپۆش بەسەر و جلباب لەبەر - هێمایەکە بۆ وێنەی کۆمەڵگەیەکی دیندار و ئەو دیدەش کە گۆران لە ڕواڵەت و ڕوکەش لە بری جەوهەر و ناخ ودەروون دەکاتە پێوەر بۆ خوێندنەوەی کۆمەڵگە و هەلسەنگاندنی تاکەکانی و پرۆسەی گۆرانکاری.
- هەروەک مەریوان ووریا قانع لە مەقالەیەکیدا لە ژێر ناونیشانی (سیایەت و جەستەی ئافرەت) دا دەڵێ: ((ئەم نەوەیە لە ڕۆشنبیران و خوێندەوارانی کورد پەیوەندی ڕاستەوخۆ لە نێوان وێنەی نوێی ئافرەت و وێنەی لە دایکبوونی کۆمەڵگایەکی تازەدا دروست دەکەن. لە دیدی ئەواندا ئافرەتی تازە هێما یە بۆ وێنەی کۆمەڵگایەکی تازە.))، ((ئەمرۆ جەستەی ئافرەت جەستەیەکی تەواو سیاسیە، ئافرەتان دەبێ هۆشیار بن لەو گەمە سیاسیانەی بە جەستەیان دەکرێت)) هەتا ئافرەتان زیادەڕەوی کردن لە دەرخستنی لەش و لاریاندا بە ئازادی تێ بگەن و خمار و جلباب بە دینداری لەقەلەم بدەن، هەروا وەک بابەتێکی هەستیار و جێی سەرنج دەمێننەوە و نابنە خاوەنی کەسێتیەکی بەهێز و کاریگەر لە کۆمەڵگەدا بەڵکو هەر لایەنێ بۆ مەرامی خۆی بەکاری دێنێ.
- هەوڵێکە بۆ ڕاستکردنەوەی پرۆسەی پەروەردەکردن ودروستکردنی کەسێتی منداڵ بە تایبەتی کچان بە ئاراستەی بابەتە جەوهەری بەها مرۆڤایەتیەکان لەبری ڕواڵەت و ڕوکەش.
- ڕزگارکردنی ئافرەتان ((بە تایبەتی کچان)) ((بالانەپۆش)) لەو گرێ کوێرەی دەروونی کە توشیان دێ لە ئەنجامی هەستکردنیان بەوەی خوایان ڕازی نەکردوە بەوەی باڵاپۆش نەبوون، لە بیریان چووە کە ڕازی بوونی خوا بە کارێکی وا سادە وەدەست نایە.
- هەوڵێکە بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونەی کە پەیوەندی دەخاتە نێوان پلانی داگیرکەر و مەسەلەی بالانەپۆشی یەوە، مەبستی من لەمە ئەوە نیە پێچەوانەی ئەو بۆچونە بسەلمێنم نەخێر بەڵکو من هیچ پەیوەندیەک لە نێوان- باڵاپۆشی و بالانەپۆشی - و ئارام وئاسایشی وولات و پلانی وولاتە زلهێزەکان نابینم، چونکە هیچ وولاتێک نەبوو بە ڕادەی ئەفغانستان و عێراق باڵاپۆش تێدا بلاو بوو بێ، کەچی دەیان ساڵە ئارام و ئاسایش تیایاندا بەرناگرێ و بەردەوام نابێ و زۆر بە باشیش - هەروەک دەڵێن - بوونەتە جێگا و مۆلگەی پلانی وولاتە زلهێزەکان! زۆر وولاتی کەش هەن باڵاپۆشی هەر تێدا نیە و بۆتە جێگە و مۆلگەی هەمان نەخشە و پلان.
- سەرەڕای ئەوەش هۆکار هاتنەدی تێکستی باڵاپۆشی وەک پێشتریش بۆمان دەرکەوت هیچ پەیوەندی بەم بروبیانوانەوە
- نیە بەڵکو چارەسەرێک بووە بۆ گرفتێکی کۆمەڵایەتی و کەلتووری.
- ڕزگارکردنی ئافرەتانی باڵاپۆش لەو خۆشخەیالیەی کە کۆمەڵگەیان بە هۆی باڵاپۆشیانەوە پاراستوە ڕێگەکانی تر کە خوای پێ ڕازی دەکرێ بیری لێناکەنەوە و بەدوایدا ناگەڕێن، لە بیریان چوە کە کۆمەڵگە بەدەست چەند دەردی ئالتۆز تر و قوڵترەوە دەناڵێنێ و چەند ووریای و دەوێ لە دیاریکردنی فاکتەر و هۆکانی و چارەکردنی.
- نەهێشتنی ئەو تێکەڵکردنە کە دروست بوە لە نێوان ئەو باڵاپۆشیەی کە قورئان داوای دەکات و ئەوەی کە لە کەلتووردا باو بوە. تا ئێستەش لە زۆربەی وولاتانی ئیسلامیدا ((نقاب)) هەرباوە و تەنانەت لە زانکۆ و شارە گەورەکان و لە ئەوروپاشدا، زۆر بە توندیژیش بەرگری لێدەکەن. وەرە با پێکەوە سەرنج لەم تێکستە بدەین: ((سەبارەت بە مەسەلەی حجاب لە نێوان ئێمە و ئەو زانایانەی کە ((لەگەڵ نقابدا نین)) هیچ جیاوازیەکمان نیە کە باشتر و تەواوتر و نزیکتر لە بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خوا و پێغەمبەر ئەوەیە کە هەموو لەش داپۆشراو بێ بە دەم و چاو و دەستیشەوە.11)).پێم نالێی ئەمە لە کوێ وە هاتوە ئەگەر لەو کەلتوورەوە نەبێ کە لە پێش ئیسلامدا دروست بووە. هەرچەند قورئان ڕێگە بەو ئەندازە جوانیە دەدات کەوا خۆی دیار بوە وەک -دەم و چاو دەست - کە نەپۆشرێ دەبینی ئەوان هەر نەریتەکەی خۆیان بە چاکتر دەزانن لەوەی

داوایان لێکراوە لەوەش زیاتر ئەوەشی کە دەم و چاوی داناپۆشێ و بە پێی تێکستەکان ئەڕوات بەشێوەیەکی گشتی.هێشتا لەو باوەڕەدان کە ئەگەر بۆیان بکرێ دەبێ نقاب بپۆشن. یان دەبێ داوای نقاب پۆشین بەکەن.

- هەوڵێکە بۆ هۆشیارکردنەوەی ئافرەتان ئەوەی ڕەفتار بە تێکستەکانی حجاب دەکات ئەوەشی ڕەفتاری پێناکات لە هەبژاردنیان بۆ هەربۆچوونێک و دروستکردنی وژدانێکی زیندوو و چاودێر لە دەروون و ناخی خۆیاندا بەسەر شێوە

و ڕووخسار و هەڵسوکەوتیان دانێن، نەک لە ئەنجامی ترس و تۆقاندا بەناچاری خۆیان بپێچننەوە - کە ئەوە کاریگەری خراپی دەبێ لەسەر تواناکانیان.- یان لە ئەنجامی کاردانەوە و ڕق لێبوونەوە ئازادی تەواو بەخۆیان بدەن ببنە هۆی دروست بوونی پێشبرکێ کردن لە دەرخستنی لەش و لاریاندا.

بۆ ئەوەی ئافرەت نەبێتە قوربانی کەلتوور و هەروەها بیری ئازادی ڕەها پێویستە هەوڵ بدەن چەند مەرج لە جل وبەرگیاندا ڕەچاو بکەن:

1- پێشبرکێ لە نێوان ئافرەتان خۆیاندا دروست نەکات.

2- شوێنی زۆر هەستیاری جەستەی ئافرەت دەرنەخات هیچ نەبێ لەوەدا با وەکو پیاو بن چۆن ڕوویان نایە سنگ و ڕانیان پیشان دەن.

3 - دوورکەوتنەوە لە چاولێکردنی بێ ئاگایانە.

4- بەشێوەیەکی وا نەبێ کە زۆرترین کات و نرخی ماددی تێچێ بە مانایەکی تر مۆدە نەبێتە ئەولەویاتیان.

5- هەلبژاردنی شێوەی ڕووخسار جل و بەرگ و بە پێی شوێن و جۆری ئیش. بۆ نموونە زیادە ڕەوی لە خۆڕازاندنەوە

لە قوتابخانە و زانکۆکاندا گونجاو نیە لەگەڵ پەیامی فێرکردن و خوێندندا.

کۆمەڵگە ئیسلامیەکان ئەو هەموو گرنگی و کات و جووهدەی داویانە بە مەسەلەی ((خمار و جلباب)) نیو ئەوەندە گرنگیان بدایە بە مەسەلەی (قات جووین و خەتەنەی ئافرەت)12 و ژن بەژن و بە زۆر بەشوودان و جادووگەری و ئیسراف کردن و مەسەلەی شیربایی و مارەیی و ئیدمانی ئافرەتان لەسەر بازاڕ و ماکیاج، تێ دەگەم ئێستە لە بارێکی زۆر باشتر و گونجاو تردا دەبینرا. جالیەی ئیسلامی لە بری ئەوەی خۆپیشاندان لە دژی یاسای قەدەغە کردنی حجاب لە فەرەنسا ڕێکخات، دەبوایە خۆپیشاندانی لە دژی هەموو ئەو نەهامەتی و بارە ناهەموارانەی کە کۆمەڵگەی ئیسلامی بە گشتی و ئافرەتان بە تایبەتی لە وولاتەکانی خۆیان و بەدەستی حوکمەتەکانی خۆیانەوە بەسەریاندێ ڕێکخستایە.

چارەسەرکردن و باشکردنی باری کۆمەڵایەتی ئافرەت لە هەمان کەلتورە وە هەلدەقولێ کە خۆی بوەتە هۆکار لە دروست بوونی ئەو کێشە و بارە کۆمەڵایەتیانە..بە ڕوون تر بلێین پیاچوونەوە و گۆڕینی گوتار و فقهی ئیسلامی کارێکی حەتمیە لەم مەسەلەیەدا بەتایبەتی ئێمە _ وەک کورد_ لەم سەردەمەدا بۆ ئەوەش پێویستمان بە

شکاندنی ئەو دیوارانەیە کە ئایدۆلۆژیای بزاڤە ئیسلامی ونا ئیسلامیەکان لە نێوان ئێمە و خوێندنەوەیەکی بابەتیانە بۆ مێژوو، دروستیان کردووە.

هۆلەندا 2005

پەراوێزەکان

1- ئەوەی منی گەیاندە ئەم ئەنجامە ئەوەبوو ماوەیەک لەمەو بەر دوو ووتارم لە نوسینی ئازاد قەزاز خوێندەوە بە ناوی (علمانیەت و قەیرانی پیرۆزگەرایی) و (ئیسلام لە موحەمەدەوە تا بن لادن) (ئەم دوو ووتارە لە ماڵپەڕی www.ruanin.net بلاوکراونەتەوە). نووسەر لە ووتاری یەکەمدا هەوڵدەدات پرۆسەی

به عیلمانیکردن له ناو مێژوودا و بەشداریکردنی ئایینەکان و چۆنیەتی کارلێکردنیان لەم پڕۆسەیەدا ڕوونکاتەوە. له وتاری دووەمدا وا له خوێنەر دەکات کە دیاردەی بە مێژووکردن و بە کۆمەڵایەتیکردن بابەتیانە بخوێنێتەوە و تێکست لەناو کۆنتێکستدا دیاری بکات. هەروەها تێکڕای مێژووی ئیسلام لە ڕوانگەی (ڕێکخراوناسی)ەوە چۆن موحەمەد دادەمەزرێنێ و بن لادنیش دەیڕووخێنێ، بخوێنێتەوە.
بیرۆکە و ئەنجامی ئەو دوو ووتارە بۆم بوونە زادە و دەروازەی باسێک لەمەڕ جۆرێکی تر لە خوێندنەوەی تێکستەکانی قورئان سەبارەت بە مەسەلەکانی ئافرەت لە ئیمڕۆدا لە ناو کۆنتێکست و هەلومەرجی هاتنەدیان و خستنە ڕووی لایەنی بە ئایدیۆلۆژی بوونی ئەو مەسەلانە. هەروەها بانگەوازێک بێ بۆ هێنانەدی وتارێکی تازەی وا کە لەگەڵ گۆڕانکاریەکان وبەرەوڕووبونەوەکانی ئەمڕۆی دنیادا هەلبکات و کاریگەری هەبێ.

2- * - حَدَّثَنَا الْقَاسِم , قَالَ : ثنا الْحُسَيْن , قَالَ : ثني حَجَّاج , عَنْ اِبْن جُرَيْج , عَنْ هِشَام , عَنْ أَبِيهِ , عَنْ عَائِشَة , قَالَتْ : نَزَلَ , يَعْنِي قَوْله : { وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى }... الْآيَة , فِي الْيَتِيمَة تَكُون عِنْد الرَّجُل , وَهِيَ ذَات مَالٌ , فَلَعَلَّهُ يَنْكِحهَا لِمَالِهَا , وَهِيَ لَا تُعْجِبهُ , ثُمَّ يَضُرّ بِهَا , وَيُسِيء صُحْبَتهَا , فَوُعِظَ فِي ذَلِكَ. قَالَ أَبُو جَعْفَر : فَعَلَى هَذَا التَّأْوِيل جَوَاب قَوْله : { وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا } قَوْله : { فَانْكِحُوا }. وَقَالَ آخَرُونَ : بَلْ مَعْنَى ذَلِكَ : النَّهْي عَنْ نِكَاح مَا فَوْق الْأَرْبَع , حَذَرًا عَلَى أَمْوَال الْيَتَامَى أَنْ يُتْلِفهَا أَوْلِيَاؤُهُمْ , وَذَلِكَ أَنَّ قُرَيْشًا , كَانَ الرَّجُل مِنْهُمْ يَتَزَوَّج الْعَشْر مِنْ النِّسَاء , وَالْأَكْثَر , وَالْأَقَلّ , فَإِذَا صَارَ مُعْدِمًا , مَالَ عَلَى مَال يَتِيمه الَّذِي فِي حَجْره , فَأَنْفَقَهُ , أَوْ تَزَوَّجَ بِهِ , فَنُهُوا عَنْ ذَلِكَ ; وَقِيلَ لَهُمْ : إِنْ أَنْتُمْ خِفْتُمْ عَلَى أَمْوَال أَيْتَامكُمْ أَنْ تُنْفِقُوهَا , فَلَا تَعْدِلُوا فِيهَا مِنْ أَجْل حَاجَتكُمْ إِلَيْهَا , لِمَا يَلْزَمكُمْ مِنْ مُؤَن نِسَائِكُمْ , فَلَا تُجَاوِزُوا فِيمَا تَنْكِحُونَ مِنْ عَدَد النِّسَاء عَلَى أَرْبَع , وَإِنْ خِفْتُمْ أَيْضًا مِنْ الْأَرْبَع أَلَّا تَعْدِلُوا فِي أَمْوَالهمْ فَاقْتَصِرُوا عَلَى الْوَاحِدَة , أَوْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانكُمْ. ذِكْر مَنْ قَالَ ذَلِكَ : 6742 - حَدَّثَنَا مُحَمَّد بْن الْمُثَنَّى , قَالَ : ثنا مُحَمَّد بْن جَعْفَر , قَالَ : ثنا شُعْبَة , عَنْ سِمَاك , قَالَ : سَمِعْت عِكْرِمَة يَقُول فِي هَذِهِ الْآيَة : { وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى } قَالَ : كَانَ الرَّجُل مِنْ قُرَيْش يَكُون عِنْده النِّسْوَة , وَيَكُون عِنْده الْأَيْتَام , فَيَذْهَب مَاله , فَيَمِيل عَلَى مَال الْأَيْتَام. قَالَ : فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَة : { وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنْ النِّسَاء }. * - حَدَّثَنَا هَنَّاد بْن السَّرِيّ , قَالَ : ثنا أَبُو الْأَحْوَص , عَنْ سِمَاك , عَنْ عِكْرِمَة فِي قَوْله : { وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنْ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلَاث وَرُبَاع فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَة أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانكُمْ } قَالَ : كَانَ الرَّجُل يَتَزَوَّج الْأَرْبَع وَالْخَمْس وَالسِّتّ وَالْعَشْر , فَيَقُول الرَّجُل : مَا يَمْنَعنِي أَنْ أَتَزَوَّج كَمَا تَزَوَّجَ فُلَان , فَيَأْخُذ مَال يَتِيمه فَيَتَزَوَّج بِهِ , فَنُهُوا أَنْ يَتَزَوَّجُوا فَوْق الْأَرْبَع. 6743 - حَدَّثَنَا سُفْيَان بْن وَكِيع , قَالَ : ثنا أَبِي , عَنْ سُفْيَان , عَنْ حَبِيب بْن أَبِي ثَابِت عَنْ طَاوُس , عَنْ اِبْن عَبَّاس , قَالَ : قُصِرَ الرِّجَال عَلَى أَرْبَع مِنْ أَجْل أَمْوَال الْيَتَامَى
النساء 3 تفسيري الطبري و المنار

3- فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُل وَامْرَأَتَانِ " وَهَذَا إِنَّمَا يَكُون فِي الْأَمْوَال وَمَا يَقْصِد بِهِ الْمَال.
الظَّاهِر مِنْهُ قَوْل الْجُمْهُور , أَيْ إِنْ لَمْ يَكُنْ الْمُسْتَشْهَد رَجُلَيْنِ , أَيْ إِنْ أَغْفَلَ ذَلِكَ صَاحِب الْحَقّ أَوْ قَصَدَهُ لِعُذْرٍ مَا فَلْيَسْتَشْهِدْ رَجُلًا وَامْرَأَتَيْنِ. فَجَعَلَ تَعَالَى شَهَادَة الْمَرْأَتَيْنِ مَعَ الرَّجُل جَائِزَة مَعَ وُجُود الرَّجُلَيْنِ فِي هَذِهِ الْآيَة , وَلَمْ يَذْكُرهَا فِي غَيْرهَا , فَأُجِيزَتْ فِي الْأَمْوَال خَاصَّة فِي قَوْل الْجُمْهُور , بِشَرْطِ أَنْ يَكُون مَعَهُمَا رَجُل. وَإِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ فِي الْأَمْوَال دُون غَيْرهَا ; لِأَنَّ الْأَمْوَال كَثَّرَ اللَّه أَسْبَاب تَوْثِيقهَا لِكَثْرَةِ جِهَات تَحْصِيلهَا وَعُمُوم الْبَلْوَى بِهَا وَتَكَرُّرهَا , فَجَعَلَ فِيهَا التَّوَثُّق تَارَة بِالْكَتْبَة وَتَارَة بِالْإِشْهَادِ وَتَارَة بِالرَّهْنِ وَتَارَة بِالضَّمَانِ , وَأَدْخَلَ فِي جَمِيع ذَلِكَ شَهَادَة النِّسَاء مَعَ الرِّجَال. وَلَا يَتَوَهَّم عَاقِل أَنَّ قَوْله تَعَالَى : " إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ " يَشْتَمِل عَلَى دَيْن الْمَهْر مَعَ الْبُضْع , وَعَلَى الصُّلْح عَلَى دَم الْعَمْد , فَإِنَّ تِلْكَ الشَّهَادَة لَيْسَتْ شَهَادَة عَلَى الدَّيْن , بَلْ هِيَ شَهَادَة عَلَى النِّكَاح. وَأَجَازَ الْعُلَمَاء شَهَادَتهنَّ مُنْفَرِدَات فِيمَا لَا يَطَّلِع عَلَيْهِ غَيْرهنَّ لِلضَّرُورَةِ. وَعَلَى مِثْل ذَلِكَ أُجِيزَتْ شَهَادَة الصِّبْيَان فِي الْجِرَاح فِيمَا بَيْنهمْ لِلضَّرُورَةِ
البقرة 282 القرطبي ابن كثير

4- وَقَالَ سُفْيَان بْن عُيَيْنَة عَنْ الزُّهْرِيّ عَنْ عَبْد اللَّه بْن عَبْد اللَّه بْن عُمَر عَنْ إِيَاس بْن عَبْد اللَّه بْن أَبِي ذِئَاب قَالَ : قَالَ النَّبِيّ صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " لَا تَضْرِبُوا إِمَاء اللَّه " فَجَاءَ عُمَر رَضِيَ اللَّه عَنْهُ إِلَى رَسُول اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ذَئِرَتْ النِّسَاء عَلَى أَزْوَاجهنَّ فَرَخَّصَ رَسُول اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ضَرْبهنَّ فَأَطَافَ بِآلِ رَسُول اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاء كَثِير يَشْتَكِينَ أَزْوَاجهنَّ فَقَالَ رَسُول اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " لَقَدْ أَطَافَ بِآلِ مُحَمَّد نِسَاء كَثِير يَشْتَكِينَ مِنْ أَزْوَاجهنَّ لَيْسَ أُولَئِكَ بِخِيَارِكُمْ "
..... وَقَوْله تَعَالَى " فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا " أَيْ إِذَا أَطَاعَتْ الْمَرْأَة زَوْجهَا فِي جَمِيع مَا يُرِيدهُ مِنْهَا مِمَّا أَبَاحَهُ اللَّه لَهُ مِنْهَا فَلَا سَبِيل لَهُ عَلَيْهَا بَعْد ذَلِكَ وَلَيْسَ لَهُ ضَرْبهَا وَلَا هِجْرَانهَا , وَقَوْله إِنَّ اللَّه كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا تَهْدِيد لِلرِّجَالِ إِذَا بَغَوْا عَلَى النِّسَاء مِنْ غَيْر سَبَب فَإِنَّ اللَّه الْعَلِيّ الْكَبِير وَلِيّهنَّ وَهُوَ مُنْتَقِم مِمَّنْ ظَلَمَهُنَّ وَبَغَى عَلَيْهِنَّ
ابن كثير

5- فَإِنَّ أَهْل الْجَاهِلِيَّة كَانُوا يَجْعَلُونَ جَمِيع الْمِيرَاث لِلذُّكُورِ دُون الْإِنَاث فَأَمَرَ اللَّه تَعَالَى بِالتَّسْوِيَةِ بَيْنهمْ فِي أَصْل الْمِيرَاث وَفَاوَتَ بَيْن الصِّنْفَيْنِ فَجَعَلَ لِلذَّكَرِ مِثْل حَظّ الْأُنْثَيَيْنِ وَذَلِكَ لِاحْتِيَاجِ الرَّجُل إِلَى مُؤْنَة النَّفَقَة وَالْكُلْفَة وَمُعَانَاة التِّجَارَة وَالتَّكَسُّب وَتَحَمُّل الْمَشَاقّ فَنَاسَبَ أَنْ يُعْطَى ضِعْفَيْ مَا تَأْخُذهُ الْأُنْثَى.

جَاءَتْ اِمْرَأَة سَعْد بْن الرَّبِيع إِلَى رَسُول اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ : يَا رَسُول اللَّه هَاتَانِ اِبْنَتَا سَعْد بْن الرَّبِيع قُتِلَ أَبُوهُمَا مَعَك فِي يَوْم أُحُد شَهِيدًا وَإِنَّ عَمّهمَا أَخَذَ مَالهمَا فَلَمْ يَدَع لَهُمَا مَالًا وَلَا يُنْكَحَانِ إِلَّا وَلَهُمَا مَال قَالَ : فَقَالَ " يَقْضِي اللَّه فِي ذَلِكَ " فَنَزَلَتْ آيَة الْمِيرَاث فَأَرْسَلَ رَسُول اللَّه صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَمّهمَا فَقَالَ : " أَعْطِ اِبْنَتَيْ سَعْد الثُّلُثَيْنِ وَأُمّهمَا الثُّمُن وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَك

ابن كثير **النساء 11**

6- قَالَ الْإِمَام أَحْمَد : حَدَّثَنَا عَبْد الرَّحْمَن بْن مَهْدِيّ حَدَّثَنَا حَمَّاد بْن سَلَمَة عَنْ ثَابِت عَنْ أَنَس أَنَّ الْيَهُود كَانَتْ إِذَا حَاضَتْ الْمَرْأَة مِنْهُمْ لَمْ يُوَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبُيُوت فَسَأَلَ أَصْحَاب النَّبِيّ - صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَأَنْزَلَ اللَّه عَزَّ وَجَلَّ " وَيَسْأَلُونَك عَنْ الْمَحِيض قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاء فِي الْمَحِيض وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ " حَتَّى فَرَغَ مِنْ الْآيَة. فَقَالَ رَسُول اللَّه - صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - " اِصْنَعُوا كُلّ شَيْء إِلَّا النِّكَاح "((يعني الجماع)) فَبَلَغَ ذَلِكَ الْيَهُود فَقَالُوا : مَا يُرِيد هَذَا الرَّجُل أَنْ يَدَع مِنْ أَمْرنَا شَيْئًا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ ابن كثير

7*..... - وَكَانَتْ الْمَرْأَة مِنْ نِسَاء الْمُؤْمِنِينَ قَبْل نُزُول هَذِهِ الْآيَة تَتَبَرَّز لِلْحَاجَةِ فَيَتَعَرَّض لَهَا بَعْض الْفُجَّار يَظُنّ أَنَّهَا أَمَة , فَتَصِيح بِهِ فَيَذْهَب , فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى النَّبِيّ صَلَّى اللَّه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَزَلَتْ الْآيَة بِسَبَبِ ذَلِكَ. قَالَ مَعْنَاهُ الْحَسَن وَغَيْره القرطبي

*...قَالَ السُّدِّيّ فِي قَوْله تَعَالَى " يَا أَيّهَا النَّبِيّ قُلْ لِأَزْوَاجِك وَبَنَاتِك وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبهنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ " قَالَ كَانَ نَاس مِنْ فُسَّاق أَهْل الْمَدِينَة يَخْرُجُونَ بِاللَّيْلِ حِين يَخْتَلِط الظَّلَام إِلَى طُرُق الْمَدِينَة فَيَعْرِضُونَ لِلنِّسَاءِ وَكَانَتْ مَسَاكِن أَهْل الْمَدِينَة ضَيِّقَة فَإِذَا كَانَ اللَّيْل خَرَجَ النِّسَاء إِلَى الطُّرُق يَقْضِينَ حَاجَتهنَّ فَكَانَ أُولَئِكَ الْفُسَّاق يَبْتَغُونَ ذَلِكَ مِنْهُنَّ فَإِذَا رَأَوْا الْمَرْأَة عَلَيْهَا جِلْبَاب قَالُوا هَذِهِ حُرَّة فَكَفُّوا عَنْهَا فَإِذَا رَأَوْا الْمَرْأَة لَيْسَ عَلَيْهَا جِلْبَاب قَالُوا هَذِهِ أَمَة فَوَثَبُوا عَلَيْهَا وَقَالَ مُجَاهِد يَتَجَلَّبْنَ فَيُعْلَم أَنَّهُنَّ حَرَائِر فَلَا يَتَعَرَّض لَهُنَّ فَاسِق بِأَذًى وَلَا رِيبَة وَقَوْله تَعَالَى " وَكَانَ اللَّه غَفُورًا رَحِيمًا " أَيْ لِمَا سَلَفَ فِي أَيَّام الْجَاهِلِيَّة حَيْثُ لَمْ يَكُنْ عِنْدهنَّ عِلْم بِذَلِكَ الاحزاب 59 ابن كثير

* قَالَ : ثنا سَعِيد , عَنْ قَتَادَة , قَوْله : { يَا أَيّهَا النَّبِيّ قُلْ لِأَزْوَاجِك وَبَنَاتك وَنِسَاء الْمُؤْمِنِينَ } أَخَذَ اللَّه عَلَيْهِنَّ إِذَا خَرَجْنَ أَنْ يُقَنِّعْنَ عَلَى الْحَوَاجِب { ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ } وَقَدْ كَانَتْ الْمَمْلُوكَة إِذَا مَرَّتْ تَنَاوَلُوهَا بِالْإِيذَاءِ , فَنَهَى اللَّه الْحَرَائِرَ أَنْ يَتَشَبَّهْنَ بِالْإِمَاءِ.

* - وَكَانَ بِالْمَدِينَةِ رِجَال مِنْ الْمُنَافِقِينَ إِذَا مَرَّتْ بِهِمْ امْرَأَة سَيِّئَة الْهَيْئَة وَالزِّيّ , حَسِبَ الْمُنَافِقُونَ أَنَّهَا مَزْنِيَّة وَأَنَّهَا مِنْ بُغْيَتهمْ , فَكَانُوا يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنَات بِالرَّفَثِ , وَلَا يَعْلَمُونَ الْحُرَّة مِنَ الْأَمَة ; فَأَنْزَلَ اللَّه فِي ذَلِكَ : { يَا أَيّهَا النَّبِيّ قُلْ لِأَزْوَاجِك وَبَنَاتك وَنِسَاء الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبهنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ }

الطبري الاحزاب 59

8- ئەمەش مانای ئەوە ناگەیەنێ کە ڕێگرتن و ئازاردانی کۆیلە ڕێپێدراو بێ، نەخێر، بەڵکو لەسەرەتادا ڕزگارکردنی تەنها چینێک لە ئافرەتان لە توانادا بوە و گرفتی کۆیلەکان ئەوەندە گەورە بووە بە ئاسانی چارەسەر نەدەکرا و کۆیلەکان خۆشیان هێشتا هۆشیار نەبوون فاکتەرەکان تر زۆر بوون بۆیە ئەو کارە ((ئازادکردنی کۆیلە)) بە چەند ڕێگەیەکی تر و لە قۆناغەکانی دواتردا کەم کەم جێ بەجێ کرا.

9- وَقَالَ أَبُو صَالِح : تَضَع الْجِلْبَاب وَتَقُوم بَيْن يَدَيْ الرَّجُل فِي الدِّرْع وَالْخِمَار وَقَالَ سَعِيد بْن جُبَيْر وَغَيْره فِي قِرَاءَة عَبْد اللَّه بْن مَسْعُود " أَنْ يَضَعْنَ مِنْ ثِيَابهنَّ " وَهُوَ الْجِلْبَاب مِنْ فَوْق الْخِمَار فَلَا بَأْس أَنْ يَضَعْنَ عِنْد غَرِيب أَوْ غَيْره بَعْد أَنْ يَكُون عَلَيْهَا خِمَار النور 60 ابن كثير

10 - وَسَبَب هَذِهِ الْآيَة أَنَّ النِّسَاء كُنَّ فِي ذَلِكَ الزَّمَان إِذَا غَطَّيْنَ رُءُوسهنَّ بِالْأَخْمِرَةِ وَهِيَ الْمَقَانِع سَدَلْنَهَا مِنْ وَرَاء الظَّهْر. قَالَ النَّقَّاش : كَمَا يَصْنَع النَّبَط ; فَيَبْقَى النَّحْر وَالْعُنُق وَالْأُذُنَانِ لَا سَتْر عَلَى ذَلِكَ ; فَأَمَرَ اللَّه تَعَالَى بِلَيِّ الْخِمَار عَلَى الْجُيُوب , وَهَيْئَة ذَلِكَ أَنْ تَضْرِب الْمَرْأَة بِخِمَارِهَا عَلَى جَيْبهَا لِتَسْتُر صَدْرهَا

القرطبي **النور,32**

وَكَانَ سَبَب نُزُول هَذِهِ الْآيَة مَا ذَكَرَهُ مُقَاتِل بْن حَيَّان قَالَ : بَلَغَنَا وَاَللَّه أَعْلَم أَنَّ جَابِر بْن عَبْد اللَّه الْأَنْصَارِيّ حَدَّثَ أَنَّ أَسْمَاء بِنْت مَرْثَد كَانَ فِي مَحَلّ لَهَا فِي بَنِي حَارِثَة فَجَعَلَ النِّسَاء يَدْخُلْنَ عَلَيْهَا غَيْر مُتَّزِرَات فَيَبْدُو مَا فِي أَرْجُلهنَّ مِنْ الْخَلَاخِل وَتَبْدُو صُدُورهنَّ وَذَوَائِبهنَّ فَقَالَتْ أَسْمَاء : مَا أَقْبَح هَذَا فَأَنْزَلَ اللَّه تَعَالَى " وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَات يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارهنّ ابن كثير

لَا يَحِلّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِن بِاَللَّهِ وَالْيَوْم الْآخِر أَنْ تُخْرِج يَدهَا إِلَّا إِلَى هَا هُنَا. وَقَبَضَ نِصْف الذِّرَاع (القرطبي)

المصدر في مراجعة و جمع اسباب نزول الايات هو: www.quran.muslim-web.com

11- ((هذا و بالنسبة لموضوع الحجاب فبادئ ذي بدء لا يختلف نحن و الفضلاء من اهل العلم و المنصفون منهم- الذين لايرون ما نراه من وجوب تغطية جميع بدن المراة بما في ذلك وجهها و كفيها – لانختلف معهم او بمعنى الاصح لا يختلفون معنا في ان الافضل والاكمل والاقرب للتقوى و مرضاة الله و رسوله هو ستر كل بدن بما في ذلك الوجه و الكفين)) الحجاب مصطفى بن العدوي
ادلة الموجبين و المخالفين الطبعة الاولى1991

12- قات جووین و خەتەنەی ئافرەت - قات شتێکە وەک تلیاک پیاوان هەمیشە لە دەمیاندا دەیجوون – ئەمانە دوو نەریتی زۆر زیان بەخشن لای ئێمە لە عێراقدا بە تایبەتی لە کوردستاندا باو نین..یەکەمیان لە وولاتە عەرەبیەکاندا هەیە بەتایبەنی یەمەن دووەمیان لە وولاتەکانی وەک سۆماڵ و سودان و میسر و هەندێ وولاتی ئەفریقی تر هەیە.